

Anàlisi de la creació i evolució dels Centres de Planificació Familiar a Catalunya des d'una perspectiva feminista

Treball Final del Màster Oficial
en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania

Curs 2015-2016
Alumna: Irina Gimeno Coso
Tutora: Núria Vergés

Índex

Introducció.....	Pàg. 3
Context històric.....	Pàg. 6
Segona República Espanyola.....	Pàg. 6
Dictadura franquista.....	Pàg. 7
Discurs ideològic.....	Pàg. 7
Dones i dret.....	Pàg. 12
Transició Democràtica.....	Pàg. 15
Avenços legislatius cap a la igualtat.....	Pàg. 15
Moviment feminista.....	Pàg. 16
I Jornades de la Dona.....	Pàg. 19
Resistència als barris: les vocalies de dones.....	Pàg. 24
Els Centres de Planificació Familiars.....	Pàg. 25
Antecedents.....	Pàg. 25
Ideologia dels primers centres de planificació familiar.....	Pàg. 31
Evolució dels centres de planificació familiar.....	Pàg. 38
1a etapa: creació dels primers centres independents.....	Pàg. 38
2a etapa: expansió i municipalització i institucionalització dels serveis.....	Pàg. 39
3a etapa: gradual incorporació a l'Institut Català de la Salut.....	Pàg. 49

Conclusions.....Pàg. 57

Bibliografia.....Pàg. 59

Annexos.....Pàg. 64

Introducció

L'abril del 2008, la meva mare i jo agafàvem un tren amb destinació a Tarragona. No anàvem soles, viatjaven al mateix tren altres dones, entre elles l'Antònia Castellana, primera alcaldessa de Molins de Rei (el meu municipi natal) i la seva filla de la meva edat.

No viatjàvem soles, ni tampoc amb les mans buides, dúiem autoinculpacions d'avortament per entregar als jutjats de Tarragona, els únics que havien obert diligències a les dones que havien presentat feia mesos autoinculpacions d'avortament en el marc de la campanya pel dret a decidir sobre el propi cos, creada arrel de la citació judicial a dones que havien acudit a avortar a clíniques de Madrid.

Per mi, nascuda el 1986, era la primera vegada que reivindicava el dret a un avortament lliure i gratuït, per la meva mare i l'Antònia, nascudes els anys 50, la reivindicació no només era la mateixa que feia més de 20 anys, sinó que a més, ho era amb el mateix lema.

A partir d'aquesta lluita, a Molins de Rei es constituïa el grup de Dones, format per dones de diferents generacions, recuperant el nom del grup que a principis dels anys 80 havia lluitat pel dret als mètodes anticonceptius, a l'educació sexual i que va posar en marxa el Centre de Planificació Familiar de Molins de Rei. Així vaig conèixer jo l'existència d'aquests centres.

La creació de Centres de Planificació Familiars (CPF) va ser una lluita dels anys 70 i 80 a tot l'estat espanyol, una lluita de grups com el col·lectiu Dones per l'Autoconeixement i l'Anticoncepció (DAIA), però també de diferents grups de dones, vocalies de Dones de les associacions veïnals i grups feministes a nivell local. Aquests centres van començar a crear-se a moltes poblacions espanyoles, esdevenint centres municipals i finalment incorporant-se a la xarxa pública sanitària.

Dedicats per una banda a proporcionar informació a les dones sobre els mètodes anticonceptius, fins llavors prohibits pel règim franquista, van néixer en un moment molt marcat per la reivindicació del dret a l'avortament, que finalment va materialitzar-se en la llei del 1985. Per primera vegada la sexualitat femenina era reconeguda i les dones gaudien no només d'assistència mèdica especialitzada, sinó d'un espai d'atenció personalitzada on es sentien segures per plantejar dubtes sobre diferents aspectes relacionats amb els mètodes anticonceptius i la sexualitat.

Els objectius específics del treball són:

- Analitzar el context històric, legislatiu i ideològic en què van ser creats els Centres de Planificació Familiar.
- Identificar la rellevància que van tenir en el coneixement, per part de les pròpies dones, de la seva sexualitat.
- Identificar els diferents agents que van participar de la creació dels centres i les motivacions de cada un d'ells.
- Analitzar l'evolució d'aquests centres fins la incorporació del servei als centres d'atenció primària.
- Posar en valor la relació del moviment feminista en la creació dels CPF.
- Posar en relleu la veu de les dones que van treballar als centres i/o que van formar part del moviment feminista relacionat amb l'educació sexual i reproductiva i establir la valoració que fan dels CPF amb la perspectiva del temps.

La meua hipòtesi és que **els Centres de Planificació Familiar van ser més que uns centres assistencials de salut, van ser un lloc clau de consciència feminista, d'expansió de les idees feministes a nivell municipal, i vitals per la millora legislativa de les dones cap a una situació de reconeixement de la seva autonomia, autosuficiència i d'igualtat de drets.**

Les meves fonts primàries principals són les persones treballadores i extreballadores dels centres de planificació familiar, actuals treballadores i responsables d'ASSIR de Centres d'Atenció Primària, a qui he realitzat entrevistes semi estructurades, i que m'aporten el seu anàlisi de la situació d'aquels serveis amb la perspectiva del temps. He combinat les entrevistes individuals amb dues de col·lectives.

Els contactes els he trobat a partir de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, on hi vaig realitzar les pràctiques del màster, i a través de contactes personals a mode de bola de neu, a partir d'una sèrie de primeres entrevistes. Passar de la memòria individual a la col·lectiva, per a construir un relat coherent amb el suport i l'anàlisi d'altres fonts primàries i secundàries, és un objectiu clau del treball. Per facilitar la lectura, les cites textuais de les entrevistades van precedides per les inicials dels seus noms¹.

He acudit també al Centre de Documentació de Ca la Dona, a l'arxiu de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, a la Biblioteca de Catalunya, a l'arxiu municipal de Molins de Rei i a l'arxiu comarcal del Baix Llobregat, on hi he pogut trobar documentació original de l'època, com les memòries i projectes dels CPF i documentació dels grups i vocalies de dones. D'altra banda, els arxius personals de les entrevistades han sigut molt importants, així com articles publicats a 'Dones en lluita', butlletí de la Coordinadora Feminista, publicat entre els anys 1977 i 1983.

¹ Podeu consultar els noms complets de les dones, una breu biografia de cada una, i l'abreviació corresponent a l'annex 1.

² COMISSIÓ DEL BUTLLETÍ (1977): "Editorial, amnistia per la Dona" Dones en Lluita, núm 0,

Context històric

Per entendre el context històric en el qual es van crear els Centres de Planificació Familiar (CPF), als següents apartats, faig un repàs al discurs ideològic i el marc legislatiu en matèria d'igualtat de gènere i de drets sexuals i reproductius, de tres èpoques històriques; la II República Espanyola, el Franquisme i la Transició Democràtica. És important el contrast entre aquestes tres èpoques històriques per posar en relleu tota aquesta memòria històrica i realitat social que heretaven les dones que van lluitar durant la transició pels CPF.

II República Espanyola

Durant la II República, es van començar a fixar les bases per una situació més igualitària entre homes i dones. La Constitució de la República Española del 1931, establia en el seu article 25 la igualtat entre dones i homes, i en l'article 36 el dret a vot de les dones, no sense una prèvia i àrdua batalla al Congrés dels Diputats. D'altra banda, l'article 43 establia la igualtat de drets entre homes i dones dins del matrimoni i l'any 1932 s'aprovava el matrimoni civil i el divorci.

La Constitució dictava també el legítim dret de les dones a exercir qualsevol professió i s'aprovava una llei per una educació laica, obligatòria i coeducativa.

El codi penal, en el seu article 32, suprimia la pena d'adulteri i el 25 de desembre de 1936 es legalitzava l'avortament lliure durant les 12 primeres setmanes de gestació a Catalunya, a través d'un decret signat per Josep Tarradellas, i que va entrar en vigor el 1937. El mateix any, a les zones que van romandre lleials a la República durant la Guerra Civil, i amb Federica Montseny com a ministra de Sanitat, el govern de Francisco Largo Caballero despenalitzava l'avortament.

Es constituïa així, tot un règim legislatiu basat en el principi de la igualtat, a diferència del codi civil del 1889, vigent fins aquell moment.

Dictadura franquista

Discurs ideològic

Els tres règims feixistes, segons Carmen Molinero, que es van donar en els anys trenta i quaranta a Europa, tenien com a base una societat jerarquitzada en la qual la seva unitat primària era la família. Tots tres van portar endavant una política antifeminista molt similar per arribar al Nou Ordre que cercaven, fugint de les “malalties socials” que havien generat les idees liberals (Molinero 1998).

Es basaven en una concepció biològica de la naturalesa que fa diferents als éssers humans: els homes i les dones, i per tant, el seu rol social ha de ser diferent. La naturalesa, segons aquesta concepció, és inviolable, dicotòmica i forma part de l'essència personal, per aquest motiu marca el destí de les persones.

La dona té un paper per al feixisme essencialment d'esposa i mare. I és necessari potenciar el paper social de la dona com aquella que té una missió sublim: ser el sostén de la família i la transmissora dels valors de la nova societat.

L'arquetip de feminitat del règim franquista era: una mare de família nombrosa, casada, submisa, casta, abnegada sense un projecte de vida propi. El discurs del nacional catolicisme lliga les dones a un inapel·lable destí biològic i cristià determinat per la maternitat obligatòria i per la seva labor d'àngel de la llar de la família. Aspectes com l'activitat social, l'emancipació cultural o el treball en el mercat laboral amenaçaven l'ordre patriarcal franquista. I l'única finalitat de les relacions sexuals, sempre dins del matrimoni, era la procreació. La virginitat esdevenia un mite, ja que no hi havia llibertat sexual (Nash 2007).

Durant el franquisme, la legislació, el sistema educatiu i institucions como la Sección Femenina i l'Església Catòlica es van alinear per imposar un ordre patriarcal que regulava la inferioritat, la dependència obligada i la supeditació de les dones, on l'únic destí biològic i religiós de la maternitat va ser indiscutible (Nash 2007).

La Secció Femenina va ser la branca femenina del partit polític de la Falange Espanyola, que durant el franquisme s'anomenaria FET i de les JONS (Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista). Aquesta secció es va fundar l'any 1934 i es va dissoldre el 1977, dos anys després de la mort de Francisco Franco. La líder del moviment femení va ser sempre Pilar Primo de Rivera y Sáenz de Heredia, germana de José Antonio Primo de Rivera, fundador de la Falange, fills ambdós de Miguel Primo de Rivera.

La Secció Femenina tindria com a models de conducta a figures com Isabel la Catòlica i Santa Teresa de Jesús. El 1937 Franco atribueix a la Secció Femenina el lideratge del recent creat 'Servei Social de la Dona'.

Tenien un paper institucional molt clar, sobretot en els primer anys del franquisme, ja que es van encarregar de l'Auxili Social en l'època de l'Espanya devastada de la postguerra, i sobretot, de la formació femenina. L'educació de la dona a Espanya era molt limitada, després d'uns notables avanços durant la Segona República Espanyola, el franquisme va defensar una educació diferenciada segons el sexe. Amb un ferri control per part del govern, l'educació de nois i noies donava un fort pes a la religió i a l'assignatura de 'Fomento del Espíritu Nacional', d'altra banda les dones eren educades des de l'escola primària per al seu rol de mare i esposa amb assignatures com la costura.

A partir de l'anàlisi dels discursos que Pilar Primo de Rivera realitzava durant els congressos de la Sección Femenina en diferents períodes, es pot establir la concepció i el model de dona que volien implantar.

(...) conviene establecer una escala de valores. Lo primero en la mujer, y lo que prevalece como constante en ella durante toda su vida, es el ser mujer, por encima de ser trabajadora, estudiante o cumplidora del Servicio Social, ya que éstos son estados transitorios y la naturaleza es permanente (Primo de Rivera 1966:9).

Semblaria que l'educació superior i la incursió de les dones al món laboral professional, que va començar a produir-se tímidament amb les reformes del règim i la influència internacional durant els anys 60 (Valiente 1998), podria ser un pas cap a la igualtat, cap al reconeixement de la individualitat de les dones, dels seus propis desitjos, deixant enrere el discurs del destí únic i inapel·lable. Però aquesta possibilitat es veia com un perill manifest:

La incorporación masiva de la mujer a la sociedad es un hecho innegable, no sólo español, sino del mundo entero y de esa premisa debemos partir. Este hecho puede nacer de varias causas: económicas, vocacionales o de evasión, pero lo cierto es que ahí está, con sus peligros y sus ventajas (Primo de Rivera, 1966:8).

Betty Friedan, escriptora i activista feminista nord-americana, va dur a terme durant els anys 50 un estudi sobre les mestresses de casa americanes, a través d'entrevistes a moltes d'elles. Són dones, que en molts casos han accedit a una educació, sovint superior, a les que s'exigeix ser una perfecta amfitriona, mare i mestressa. Amb l'inici de les grans urbanitzacions americanes, aquestes dones se senten aïllades i atrapades en una rutina, amb una seguretat econòmica que abans desitjaven, i tota una publicitat i uns discursos que els recorden que haurien de ser felices, perquè tenen tot el que desitja una dona per ser feliç.

Salvant les distàncies, hi ha tota una generació de dones espanyoles educades en el seu rol de mare i esposa, a les que els van aniquilar qualsevol anhel individual que tingués a veure amb desenvolupar una professió, pensar de forma diferent, i abocant tots els seus esforços, capacitats i frustracions en criar fills i ser unes bones mestresses de casa.

Per fer front a la situació d'altres països europeus i del món, en el quals durant aquella època les dones s'incorporaven al món laboral i lluitaven per un reconeixement professional, la Sección Femenina adequa el seu discurs: la dona culte dins la llar, duent a terme labors d'educadora, psicòloga, infermera... Acusen a les pròpies dones de no valorar prou aquesta feina, que segons elles és primordial per a la conservació de la institució més essencial i important per al bon funcionament d'una societat: la família.

Les dones d'aquesta època s'eduquen i es socialitzen amb l'objectiu vital de casar-se i formar una família, amb la finalitat sobretot de tenir nens, es busca la perfecció de la dona com a esposa i mare, el model que també es va cercar durant el període posterior a la Segona Guerra Mundial als Estats Units, com recorda, altra cop, Friedan:

A la mujer se le enseñó a compadecer a aquellas mujeres neuróticas, desgraciadas y carentes de feminidad que pretendían ser poetas, médicos o políticos. Aprendió que las mujeres verdaderamente femeninas no aspiran a seguir una carrera, a recibir una educación (...). Miles de voces autorizadas aplaudían su feminidad, su compostura, su nueva madurez. Todo lo que tenían que hacer era dedicarse desde su más temprana edad a encontrar marido y a tener y criar hijos (Friedan 1965: 29-30).

S'atribueix la feminitat, doncs, a les feines rutinàries i mancades de creativitat, s'allunya a les dones del poder polític o empresarial, han de ser 'femenines', és a dir, han de mostrar-se atractives, coquetes.

El discurs de la Sección Femenina s'ha d'adequar a la realitat d'altres països europeus i internacionals, on les dones lluiten pels seus drets i reconeixement, sobretot a mesura que avancen els anys. Aquest intent d'aproximar posicions, s'accentua en l'últim dels discursos analitzats dut a terme durant el Consejo Nacional de Logronyo el 1974, Primo de Rivera diu:

El mundo marcha por unos caminos en muchos casos convenientes; ahora resultaría absurda la postura de a “mujer casada la pata quebrada y en casa”; pero sí puede armonizarse el destino y la vocación de la mujer que estudia, que trabaja, con la exigencia de una vida familiar. Precisamente la mujer que estudia, que se afana en su trabajo, es mucho más compañera del hombre, más capaz de participar en todos sus mundos y ser a la vez útil a la sociedad, no en la luz refleja del marido, sino con su propia personalidad. Pero sin olvidar que uno de los servicios más útiles que la mujer puede prestar a la sociedad es la procreación (Primo de Rivera 1974: 46-47).

Semblaria que hi ha un punt d'inflexió, però en definitiva el missatge és el mateix, un recordatori a les dones de la seva obligació principal, malgrat que parli de la personalitat de la dona. A continuació d'aquest paràgraf, el text recorda a les dones que si no eduquen bé als seus fills i no els transmeten els valors adequats, poden caure en la delinqüència afectant d'aquesta manera negativament a tota la societat.

També és veritat que en el mateix discurs, Primo de Rivera es defensa de les crítiques que reben per ser un moviment 'immobilista i tradicional', fent al·lusió als milers de dones que s'han incorporat a la vida laboral i s'han promocionat políticament. El que no diu és com ho han de fer aquestes dones per no abandonar amb la seva professió el rol de cuidadores de la llar, que se'ls continua exigint.

El que realment se'n desprèn, és un discurs que pretén reproduir un tipus de societat no només patriarcal, sinó capitalista. Una societat amb grans diferències socials, molt desigual, i que tendeix no a eliminar aquestes desigualtats, sinó a perpetrar la divisió social. Una societat, per tant, que beneficia als que tenen el poder econòmic i polític en aquell moment.

Las mujeres casadas deben realizar trabajos domésticos para sus maridos, de modo que son los hombres los que disfrutan tanto de salarios más altos como de la división doméstica del trabajo. Esta división doméstica del trabajo, a su vez, actúa debilitando la

posición de las mujeres en el mercado de trabajo. Así, el mercado de trabajo perpetúa la división doméstica del trabajo y viceversa. Este proceso es el resultado actual de la continua interacción de dos sistemas engranados: el capitalismo y el patriarcado (Hartman 1980:189).

El 1976, Heidi Hartmann, economista i feminista, unia d'aquesta manera el model econòmic capitalista amb el patriarcat, que es beneficien mútuament de la situació de les dones. La hipòtesi que planteja l'autora en el text és que les arrels de l'estatus social de la dona es troben en la divisió sexual del treball.

La Sección Femenina al·lega una certa moralitat i uns valors per relegar a la dona en el rol d'esposa i mare i sobretot com a reproductora final d'una societat que les relega a un paper secundari i que no reconeix la seva individualitat com a persones.

Dones i drets

La llei del 12 de març de 1938 de Dret a la Família, abans inclòs de l'acabament de la Guerra Civil, ja assenta les bases de la ideologia imperant, ja que atorga vigència al Títol IV del Llibre I del Codi Civil del 1889, on es consagra la discapacitat jurídica de la dona.

En primer lloc, tractaré el dret de la família. La família és la institució bàsica del règim, legitimada per una legislació patriarcal, on el marit i pare de família es converteix en l'únic interlocutor possible amb la societat, la dona té un paper de submissió al cap de família, ja sigui el pare o marit, i la funció femenina està relegada a la d'esposa, mare, amb la funció d'educar en la fe cristiana i la doctrina falangista a les criatures (MORAGA 2008). La família, entesa únicament com la derivada d'un matrimoni legalment constituït segons el dret canònic eclesiàstic, esdevé l'objecte de tota protecció legislativa, tota aquella relació familiar no legitimada no només està exclosa de protecció,

sinó que en alguns casos està penada. Es va derogar la llei de matrimoni civil i del divorci, aprovats durant la II República, amb efecte retroactiu.

Hi ha una tímida evolució de les lleis franquistes a partir de finals dels anys 50 i principis dels 60 en matèria d'igualtat legal entre sexes. La llei del 24 d'abril del 1958 amplia la capacitat jurídica i d'obrar de la dona i la llei de 21 de juliol del 1972 fixa la majoria d'edat als 21 i permet a les filles majors d'edat abandonar la casa familiar sense permís i sense necessitat de boda o d'ingrés a un convent.

L'any 1975, Any Internacional de la Dona de la Organització de les Nacions Unides, s'aprova la llei 14/1975 on es reformen diferents articles del codi civil i del codi de comerç, es suprimeix la llicència marital a l'article 62, l'article 1387 estableix que la dona pot disposar dels seus propis béns i queda eliminat l'article 57 del Codi Civil, on s'establia el deure d'obediència de la dona al marit per la següent fórmula: "El marit i la dona es deuen respecte i protecció recíprocs i actuaran sempre en interès de la família". Les reformes del Codi de Comerç eliminen les traves que la dona tenia per signar contractes laborals i per exercir activitat mercantils sense el permís del seu cònjuge.

Pel que fa al dret del treball, el 1938 s'aprova el *Fuero del Trabajo*, on es regulen els drets i deures dels treballadors i treballadores i relega la dona a l'àmbit domèstic. La feina fora de casa de la dona continuava sent molt comuna en les classes més populars, però sempre dotada d'un cert caràcter de provisionalitat i excepcionalitat, i entesa com un sou auxiliar al sou principal de la llar, que és el del marit, per no trencar amb la idea de l'home com a *breadwinner*.

Fins el 1961 la majoria d'ordenances laborals i normatives de treball en empreses públiques i privades estableixen l'acomiadament forçós al contraure matrimoni i en alguns reglaments de règim intern els prohibeix exercir llocs de direcció, tenen vetat l'accés també al cos de notaris, registradors de propietat, al cos diplomàtic, etc. El decret de juliol de 1957 fixava els treballs prohibits per a les

dones per evitar treballs que poguessin perjudicar la seva naturalesa, treballs amb molt d'esforç físic, treballs a una alçada determinada, etc.

Hi ha un canvi amb la llei 56/1961 de 22 de juliol de Drets Polítics, Professionals i de Treball de la dona, que prohibia tota forma de discriminació laboral en funció de sexe i expressament la discriminació salarial, tot i que a la pràctica va seguir succeint. A l'exposició de motius de la llei, es parla del principi de no discriminació per raó de sexe, però limitava la capacitat jurídica i d'obra de la dona treballadora. La dona casada seguia tenint la limitació de la llicència marital i necessitava l'autorització del marit per signar un contracte laboral, que no va ser eliminada fins el 1975.

El dret penal controlava i reprimia tot allò relacionat amb el comportament sexual de les persones, en especial de les dones. La religió catòlica impregna el dret, amb l'objectiu de moralitzar i amb una orientació repressiva cap a qualsevol conducta que distorsioni el seu model de família tradicional (Moraga 2008).

L'uxoricidi per causa d'honor és un clar exemple, establia el dret al pare o marit d'una dona, o filla menor de 23 anys, a matar o lesionar a la dona sorpresa en flagrant adulteri, un dret que va ser eliminat del codi penal el 1963. L'adulteri només era penat en el cas de les dones, pels homes, el delictes era el de concubinatge, segons la llei de 1942.

Estaven tíficats els delictes de violació, abusos deshonestos, l'escàndol públic, el rapte o la prostitució, però el bé protegit no era la llibertat sexual de la dona, sinó l'honor personal i familiar de la dona i de la seva família. La violència sexual dins el matrimoni, per exemple, no estava tipificada.

El codi penal també castigava l'avortament, amb una pena menor si es duia a terme per ocultar una deshonra, és a dir, un fill fora del matrimoni, ja fos fruit d'una violació o d'una relació consentida.

Les lleis franquistes prohibien els anticonceptius, l'article 416 del codi penal castigava amb pena d'arrest major i multa la divulgació de medicaments, objectes o instruments destinats a evitar la procreació, així com la seva venda. I la Llei de perillositat social penava amb presó la homosexualitat, el lesbianisme i la prostitució.

Pel que fa a l'educació, la llei de 2 de setembre del 1938 ja estableix la separació de nens i nenes per una raó d'ordre moral i d'eficàcia pedagògica, acabant amb la idea reformista republicana d'una educació laica, obligatòria i coeducativa com a base per una societat més igualitària.

L'educació franquista, en el cas de les dones, estava dirigida a formar bones esposes i mares, amb assignatures específiques com 'Hogar' o 'Economía Doméstica'. La llei d'Educació primària del 17 de juliol del 1945 consolida aquesta orientació de l'educació, destinant als homes la funció productiva a la societat, i delegant a la dona, la funció reproductiva, derivant en uns nivells d'escolarització i d'educació inferiors en les dones de més d'una generació. A la llei General d'Educació de 1970 es materialitzen alguns canvis i s'estableix l'educació obligatòria de nens i nens fins als 14 anys.

Transició

Avenços legislatius cap a la igualtat

La llei de Relacions Laborals de 8 d'abril del 1976, recollia el principi d'igualtat de drets i obligacions laborals dels treballadors i treballadores, el principi d'igualtat retributiva per homes i dones a igual treball.

La constitució del 78 fixa ja les bases del canvi cap a la vertadera igualtat en l'àmbit legal. L'article 14 estableix la igualtat de ciutadania davant la llei sense discriminació de raça o sexe. S'estableix el dret, sense discriminació per raó de sexe, a les funcions i càrrecs públics, dret a l'educació, al

matrimoni en igualtat de condicions, el dret a lliure elecció de professió, o el dret a la remuneració suficient per satisfer necessitats pròpies i familiar.

La llei de 22/1978 de 26 de maig reforma el codi penal, amb la despenalització del delictes d'adulteri i concubinatge i la llei 45/1978 de 7 d'octubre despenalitza la venda, divulgació i propaganda de mètodes anticonceptius a majors d'edat.

La Llei 11/1981, dictava la igualtat de la dona casada a administrar els béns matrimonials i el dret a la pàtria potestat dels fills, en igual condicions que els homes, i el mateix any, s'establia la regulació del matrimoni al codi civil, on es determinava el procediment a seguir en causes de nul·litat, separació i divorci.

Una llei del 1983 aprova la despenalització de l'esterilització (mètodes anticonceptius definitius). El mateix any, la reforma del codi penal despenalitzava l'avortament en 3 supòsits, tot i que la llei no entrava en vigor fins el 1985. Anys més tard, la llei orgànica 3/1989 de 21 de juny canviava els noms dels delictes contra la honestat, violació, abusos deshonestos, per la denominació de 'delictes contra la llibertat sexual'.

Moviment feminista

El primers grups d'autoconsciència feminista (GAF) tenen a lloc a Barcelona a principis dels anys 70. L'objectiu d'aquests és passar de les experiències personals a construir un discurs col·lectiu. Eren espais de trobades per a dones, reunions clandestines, que tenien lloc a pisos particulars. Per primera vegada, parlen sobre sexualitat, mètodes anticonceptius i de zones de plaer sexual, un tema tabú per l'estigmatització social. Els grups plantegen el control de la natalitat com la gran revolució.

El Moviment Democràtic de Dones a Catalunya (MDDC) va sorgir el 1966 en l'òrbita comunista, creat pel PSUC, amb l'objectiu de mobilitzar a més gent, sobretot dones, però no per abordar temes

o problemàtiques feministes. Es dissol el 1968. Es comencen a aixecar veus crítiques contra els partits d'esquerres, per reproduir uns models masclistes, hegemonia masculina.

La universitat va ser un espai d'iniciació política per a moltes dones, d'altres provenien de famílies ja polititzades de tradició republicana. L'Assemblea de Catalunya es constitueix a Barcelona el novembre de 1971, formada per forces polítiques clandestines, alumnat universitari, sindicats, associacions de veïns i veïnes, entitats legals i col·legis professionals. En aquesta època, encara no hi havia grups feministes organitzats.

La majoria de les dones activistes durant l'època franquista tenien una ideologia d'arrel marxista, militaven a la força política hegemònica; el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) o als partits polítics d'extrema esquerra com la Lliga Comunista Revolucionària (LCR), el Moviment Comunista (MC) o el Partit del Treball (PT). No és fins les Jornades de la dona el maig del 1976, que l'esquerra política i sindical comença a tenir una agenda feminista.

***MF** Jo havia estat a un partit, a Bandera Roja, però no havia jugat un paper molt important. No vaig poder anar a les jornades de la dona, perquè estava embarassada. Les jornades em va influir molt, em va fer plantejar el meu paper a la societat. Li va passar a molta gent. Es va començar a parlar molt del paper de la dona. Als partits el tema era la injustícia global.*

***IP** L'estructura dels partits era molt masclista*

***AC** Tant masclistes com els partits de dretes.*

***IP** Els líders eren condescendents amb nosaltres.*

El desembre de 1975, es celebraven a Madrid, les I Jornades per l'Alliberament de la Dona, on van assistir unes 500 dones de diferents llocs de l'estat, a títol individual o en representació d'algun grup de dones. Aquestes jornades es consideren el primer pas del desenvolupament d'un moviment feminista a Espanya.

El Moviment d'Alliberament de la Dona (MAD), sorgeix com un moviment social organitzat per la lluita dels drets polítics, civils, socials i individuals que durant tants anys els havien sigut negats. Durant la transició espanyola, una de les prioritats de la majoria d'organitzacions feministes va ser la lluita política per l'expressió lliure de la sexualitat femenina. El dret al plaer i al control del propi cos, van ser unes reivindicacions constant del feminisme dels anys 70, una demanda prioritària de l'agenda feminista.

En un moment de declivi del règim franquista, sorgien rèpliques feministes a l'agenda oficial de l'Any Internacional de la Dona, celebrat el 1975. Dins de l'Associació d'Amics de les Nacions Unides (NU) de Barcelona, aquell mateix any naixia un moviment unitari de Dones de Catalunya, com un departament de la Dona de l'Associació. Van convocar una assemblea pel febrer de 1976 amb l'assistència de més de 200 dones. Degut a la repressió franquista i a les lleis, era la primera vegada que tantes dones, en els més de 35 anys de franquisme, es reunien per aixecar la veu i reivindicar els seus drets.

Al finalitzar l'acte, van presentar una Declaració que proposava un programa alternatiu per a l'any Internacional de la Dona, amb cinc demandes concretes:

- 1). Canvi total de la legislació que tipifica la dona en un paper de dependència dintre la societat.*
- 2). Replantejament del sistema educatiu que atribueix a la dona la qualificació d'ésser inferior i subordinat.*
- 3). Dret al control de natalitat.*
- 4). Eliminació de les situacions discriminatòries dintre del camp del treball.*

5). Creació dels serveis comunitaris necessàries perquè la dona, fins ara injustament marginada a realitzar tasques de casa, pugui alliberar-se i aconseguir la seva realització social i professional (Nash 2007:93).

El dret al control de la natalitat, doncs, era un punt molt important.

I Jornades de la Dona

El Departament de la Dona de l'Associació d'Amics de NU va ser el germen de les I Jornades Catalanes de la Dona el maig del 1976. La importància del moviment es va fer evident amb més de 4.000 dones reunides al Paraninf de la Universitat de Barcelona. Va ser un moment clau del moviment feminista, una demostració de força, de cohesió i sobretot amb un gran impacte social (Nash 2007).

Són el resultat d'un gran moviment plural i unitari, en un sol front feminista. L'entitat organitzadora és la Comissió Catalana d'Organitzacions no Governamentals Secretariat de les Jornades on hi havia el Departament de la Dona de l'Associació d'Amics de les NU, els grups feministes ANCHE, associació de dones universitàries, les vocalies de les dones de les AV de diferents baris de Barcelona i municipis com Hospitalet o Santa Coloma i les associacions vinculades a la Unió Mundial d'Organitzacions Femenines Catòliques (UMOFC), Unió Espanyola de Mares Catòliques, Centre de Promoció de la Vídua, Antigues alumnes de l'Assumpció i CIC.

A les jornades, un dels temes tractats va ser 'Dona i sexualitat'. A causa de la gran varietat de grups que en van formar part, hi va haver moments de tensió. Realitzada per l'Associació de Dones Universitàries, la ponència analitzava les bases ideològiques de les polítiques repressives de la sexualitat femenina i la concepció de la institució familiar com a aparell ideològic fonamental en

l'opressió de la dona. Atribuïa la repressió sexual de la dona al seu lloc en una família patriarcal basada en l'alienació de les dones i les necessitats de la societat capitalista de classe.

La derogació total de totes aquelles lleis que sancionen la llibertat sexual (especialment les relatives a la dona; un sistema educatiu laic i mixt, on es pugui impartir tota la informació necessària relativa a la sexualitat; creació de centres de planificació familiar, legalització dels mètodes anticonceptius, i la seva distribució, i controls mèdics a càrrec de la Seguretat Social, cosa que suposaria, evidentment, una reorganització completa de la Seguretat Social; la llibertat de poder elegir el tipus de família o altres formes de convivència que es desitgin per satisfer les necessitats afectives, sexuals, professionals, formes de convivència que suposin realment una institució 'enriquidora' i no 'repressora'; el dret de la dona a disposar del seu propi cos, sense coaccions de cap mena (Jornades Catalanes de la Dona 1977:347-348).

Es criticava la prohibició el sexe fora del matrimoni, la manca d'informació i d'accés a mètodes anticonceptius i d'una educació sexual, així com la llibertat de poder triar el tipus de família. Enfront el discurs nacionalcatòlic franquista, parlaven de dret al propi cos i de la lliure expressió de la sexualitat femenina, sense un vincle necessari amb la procreació i la maternitat.

Finalment es va aconseguir pactar un manifest a partir de conclusions consensuades, que va permetre establir les bases per a desenvolupar un moviment unitari plural del feminisme català, que era el gran objectiu de les jornades.

Els anys 70 són els anys del *destape*, en ambients progressistes, es respira una major llibertat sexual per les dones, però també la gairebé obligada disposició sexual, amb risc, sinó, de ser tractades d'estretes. El dret al propi cos esdevé una lluita contra la consideració del cos de la dona com a objecte de consum sexual. Per una llibertat sexual, era necessari un canvi social, on el sexe no fos instrument de domini i alienació (Nash 2007).

Van sorgir revistes com *Vindicación feminista*, *Dones en Lluita*, *Opción*, *Revista de la Mujer Liberada*, *Emancipació* o *Mujeres Libres*. De les jornades, en sortiren, la Coordinadora Feminista de Catalunya i l'Associació Catalana de la Dona. L'Associació va ser promoguda per Anna Mercadé en la idea d'una lluita feminista autònoma allunyada de qualsevol relació amb partit polític, fundada el 23 de juliol del 1976, i legalitzada l'1 de març del 1978. La Coordinadora tenia una forma organitzativa plural de grups feministes, vocalies de la dona i associacions legals, amb el suport de les militants del PSUC.

Les Jornades Catalanes de la Dona van tenir una altra conseqüència: l'increment de les vocalies de dones a les Associacions de Veïns. Partits polítics i grups feministes van començar a interessar-se per les dones dels barris com a possibles integrants dels seus moviments. Durant la Jornada ja hi havia 19 vocalies de la Dona que es van consolidar els mesos següents.

Els anys posterior a les Jornades són una eclosió del Moviment d'Alliberament de la Dona, moltes de les dones participants, ja polititzades, van prendre consciència del feminisme.

El Moviment d'Alliberament de la Dona es va desenvolupar a partir de la construcció d'una identitat col·lectiva de les dones que va donar, a la seva vegada, una importància extraordinària a la compaginació de la relació entre allò individual i allò col·lectiu, entre allò privat i allò públic. Precisament, l'epicentre definitori d'aquest nou moviment era la innovadora enunciació sobre que "allò personal és polític", desfent les fronteres entre públic i privat. Els aspectes íntims, personal de la vida privada van cobrar una dimensió central en la identificació de l'opressió femenina i, per ant, en el projecte de transformació personal i social de les dones (Nash 2012: 170).

Així doncs, després de la Jornades Catalanes de la Dona, de dins de molts nuclis antifranquistes i d'esquerres, ja fossin, partits polítics o Associacions de Veïns, en van començar a sorgir nuclis de dones que van començar a prendre consciència de la necessitat de lluitar per temes que les

afectaven. Van sorgir les vocalies de les dones, casals de la dona i grups de dones a barris i municipis de tot Catalunya.

El moviment de dones va integrar el dret al propi cos, els drets reproductius i la sexualitat com a eix vertebrador del nou feminisme, li van conferir entitat política i el llenguatge de drets a les reivindicacions de l'àmbit personal, tot un símbol del nou feminisme de l'època (Nash 2012).

A través, d'un anàlisi de la revista *Dones en lluita*, que era el Butlletí Mensual de la Coordinadora Feminista, que durant els seus primers anys de publicació feia un repàs de les activitats d'aquest grups feministes, es veu clarament quines eren les reivindicacions principals d'aquests col·lectiu: el dret al divorci, a l'avortament, els mètodes anticonceptius i la planificació familiar, així com a una maternitat lliure, el dret a un treball digne per gaudir de la independència econòmica i a la necessitat de la lluita com a col·lectiu. I denunciaven públicament les agressions a dones, ja fossin violacions o agressions per part de desconeguts, o violència dins de l'esfera domèstica.

L'editorial del primer número de la revista 'Dones en lluita' ja parla de l'amnistia per la dona, ja que asseguren que un 80% de les dones empresonades han estat condemnades per lleis sexistes; per haver avortat o col·laborat en avortaments, per delictes derivats de la 'Llei de Peligrosidad Social' (prostitució, homosexualitat) o per adulteri: "La lluita per l'amnistia per la dona és a lluita contra el paper que ens volen imposar, la lluita pel dret al nostre cos i la nostra identitat"².

L'any 1978, quan es van despenalitzar els anticonceptius, el Congrés va aplaçar deliberadament la discussió sobre el tema de l'avortament. Res mes lluny de la legalització de l'avortament, el govern de la Unión Centro Democrática (UCD) va introduir una clàusula a la Constitució de 1978 sobre el

² COMISSIÓ DEL BUTLLETI (1977): "Editorial, amnistía per la Dona" *Dones en Lluita*, núm 0, pàg. 2.

dret a la vida de qualsevol persona, una acció que podria semblar simbòlica, però que va tenir com a conseqüència la persecució de dones que havien avortat o de dones que havien provocat avortaments.

L'octubre de 1979 es va convocar Bilbao un judici contra onze dones que havien sigut acusades d'avortar, tot i que finalment es va ajornar. Aquest fet va despertar la solidaritat de molts grups de dones, i grups feministes, manifestacions, tancades, i campanyes de sensibilització a tot l'estat amb un lema: 'Anticonceptius per no avortar, avortament lliure per no morir'.

Onze dones havien d'ésser jutjades. No cal explicar la història personal de cada una d'elles. La seva història és la mateixa que la de centenars de milers de dones que cada any han d'avortar clandestinament. Dones sense mitjans econòmics per a suportar la càrrega d'un fill més, dones a les quals el metge de la Seguretat Social els nega una recepta d'anticonceptius, dones sense informació sexual...dones de la classe treballadora que no podien "viatjar a Londres".³

La Coordinadora Feminista de Barcelona va realitzar la campanya auto inculpatòria: 'Jo també he avortat', que 25 anys més tard, grups feministes haurien de recuperar el 2008.

Finalment, i després de moltes mobilitzacions, l'octubre de 1983, el Congrés dels Diputats aprova la despenalització parcial de l'avortament. Pels grups més progressistes era una llei que es quedava curta. Tot i ser aprovada pel parlament, va quedar pendent d'aplicació pel recurs d'inconstitucionalitat que va presentar Aliança Popular. Finalment, van entrar en vigor el 1985, coneguda com la llei dels supòsits, ja que només permetia practicar un avortament en els casos de malformació del fetus, perill greu en la salut física o psíquica de l'embarassada, i en el cas que l'embaràs fos fruit d'una violació.

³ OLIVAN, Marta (1980). "Judici a 11 dones: judici a totes les dones". Dones en Lluita, desembre-gener 1979-1980, pàg. 10.

Resistència als barris: les vocalies de Dones

Les dones van formar les bases dels moviments socials que lluitaven contra el règim franquista durant els anys 70, eren molt actives a les protestes socials de les associacions de veïns (AAVV). La Coordinadora dels Barris de Barcelona es va crear el 1972 i la Federació d'Associacions de Veïns el 1974, en un context igualment molt masculinitzat, on la visibilitat pública de les dones era escassa.

Les dones de barris perifèrics van participar a les protestes per la falta d'equipaments i serveis públics en molts barris, sempre en nom de la família, pel seu paper tradicional com a responsables del benestar quotidià de la família de la comunitat. Es mobilitzaven per disposar de places, mercats, ambulatoris, escoles, transports públics, per la fi de l'especulació urbanística.

Van aconseguir notables millores als barris i es van convertir en resistència franquista, van denunciar la corrupció, i van exigir una ciutadania més participativa. Igualment, van aconseguir poc reconeixement al seu lideratge, però van desenvolupar formes participatives, que van ser un embrió als barris per unes pràctiques més democràtiques (Nash 2007).

Però el moviment ciutadà i la pràctica assembleària que van promoure no va implicar necessàriament la defensa dels drets de les dones fins que no van arribar les Jornades Catalanes de la Dona el 1976.

Tal com explica Eva Fernández hi va haver cert debat sobre què era més positiu per al moviment feminista, constituir-se en associacions de dones independents o com a vocalies de dones dins de les Associacions de Veïns. Els punts a favor de les associacions de dones era la autonomia, i la captació de membres al tractar-se d'un lloc merament per dones, però la coordinació amb moviments amb lluites comunes era més difícil. Les vocalies eren una manera d'incloure les temàtiques relacionades amb les dones a les agendes de grups mixtes, però d'altra banda, en aquests

moviments les dones s'encarregaven d'unes problemàtiques que corrien el perill de perpetuar el seu rol dins el discurs ideològic del règim (Fernández, 2009).

Els Centres de Planificació Familiar

Antecedents

La primera pastilla anticonceptiva es va començar a comercialitzar als estats units el 1960. A Espanya, abans de l'arribada de la transició, iniciatives de corporacions mèdiques, universitats i altres institucions, van precipitar la fi de la prohibició de l'anticoncepció, ja que van facilitar i ampliar l'accés de les dones a l'ús dels contraceptius (Ferreira 2008).

El 1965, una ordre del Ministeri de la Governació permetia la distribució d'anticonceptius amb prescripció mèdica, i una altra, del president del govern, exclouia de la categoria de delictes l'acte mèdic de receptar anovulatoris amb fins terapèutics. L'any 1974 la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat de Barcelona ofereixen cursos sobre la planificació familiar.

El 1976, un grup de metges de Barcelona signen una carta, presentada al Col·legi de Metges, on es demana la revocació de la Llei de Protecció de la Natalitat del 1941 i sol·licitaven programes de planificació familiar a la sanitat.

Així doncs, els anys 70 ja existien algunes marques d'anovulatoris disponibles amb prescripció mèdica, que els professionals de la medicina receptaven per a patologies com hemorràgies disfuncionals o com a reguladores del cicle menstrual, sempre amb algun pretès trastorn. Les dones que hi accedien, però, eren molt poques.

***RA DAIA** neix a l'Associació de Planificació Familiar de Barcelona, un grup de persones relacionades amb la medicina, com el doctor Santiago Dexeus, la doctora Assumpta Villatoro, o el doctor Iglesias, ginecòlegs de Sant Pau i de l'Hospital Clínic.*

En una època en la qual els anticonceptius i l'avortament estaven prohibits, ja en aquests hospitals feien alguna cosa de Planificació familiar.

Hi accedien molt poques dones. Però era un petit nucli en hospitals públics, per casos molt determinats. La natalitat en aquella època era de 15 fills per dona, hi accedien dones que havien tingut problemes després del part o no podien quedar embarassades.

Alguns d'aquests professionals van participar més endavant en els grups de discussió sobre la creació dels Centres de Planificació Familiar o van acudir de forma voluntària als primers centre de planificació familiar, abans que aquests contractessin a metgesses, per exemple, en el cas del centre de planificació del Prat de Llobregat, quan aquest estava en un local cedit al grup de Dones. I anys més tard, participarien dels Congressos de Planificació Familiar.

El grup de Dones per l'Autoconeixement i l'Anticoncepció (DAIA) va néixer el 1975, quan un grup de dones amb una visió feminista es disgrega de l'Associació de Planificació Familiar de Barcelona. Com altres grups que naixien aprofitant l'Any Internacional de la Dona (ONU, 1975), es consolidava amb les I Jornades de la Dona (1976). Va néixer com a grup de Planificació Familiar o grup de Planning de l'Associació de Dones Universitàries, la seva activitat principal era informar sobre temàtiques com l'anticoncepció, sexualitat i avortament al seu local, editaven la seva pròpia informació i participaven en xerrades organitzades per vocalies i escoles, en un moment en què els avortament i la venda d'anticonceptius era il·legal i estaven penats.

RR *L'anticoncepció hormonal no va ser aprovada fins molt tard, nosaltres això ho establim amb algun metge que en donava, però que no era legal encara. Amb un altre ginecòleg que posava DIUS, que els portava d'Anglaterra, amb diafragmes que els fèiem venir de no sé son i els anàvem a buscar a l'aduanera. Coses així, anàvem treballant. Van començar també a fer-se proves de diafragma (...) vam acabar fent*

proves de diafragma als bars, en llocs petits tancats, on ens deixaven espai, tot això era una lluita que s'anava fent allà on es podia i sobre la marxa.

Una de les demandes més comunes per part de les usuàries, era informació sobre com avortar. Per practicar un avortament amb unes mesures mínimes de seguretat, les dones havien de desplaçar-se a França o Anglaterra, i s'havia de tenir en compte que les dones necessitaven el permís patern per viatjar a l'estranger fins la seva majoria d'edat.

Estàvem àvides de llibertat, àvides d'aprendre (independència intel·lectual), de treballar (independència econòmica), d'estimar sense traves (llibertat sexual), però al principi dels anys 70 amb prou feines sabíem on ni com expressar-ho i traduir-ho en positiu. Vivíem les contradiccions i les angoixes entre el sexe i la maternitat, sense saber que a Europa ja es debatia entre sexualitat i rols sexuals, que es cuinava una revolució cultural pacífica i que desenes de milers de dones es mobilitzaven feia anys pel mateix, i que ja formulaven i traduïen aquestes contradiccions en forma de drets i reivindicacions fonamentals de la dona. El contrast amb les nostres misèries quotidianes era abismal. Per això en aquelles I Jornades vam posar l'èmfasi en l'extensió de la informació i de l'ús dels mètodes anticonceptius a favor d'una sexualitat i una maternitat lliurement escollides, ja que nosaltres enteníem i seguim entenent que, sense separació de la sexualitat i reproducció, no hi ha emancipació possible de la dona⁴.

L'avortament era un delictes, i en ambients mèdics corrents, les dones corrien el perill de ser denunciades:

CCA Al mateix temps que estava militant, vaig començar a treballar a l'Hospital

⁴ EX GRUP DAIA (1998): "Daia. Història d'un grup de Dones. A vint anys de les primeres Jornades i a dotze de Daia". A: *20 anys de feminisme a Catalunya*, pàg. 118.

Clínic a la sala de ginecologia, era el servei del doctor Iglesias, crec que es deia (...) al cap de molt poc va començar a haver-hi un parell de ginecòlegs que feien assessorament de planificació familiar. Però al mateix temps que s'estava fent això, ens ingressaven dones que havien anat a l'hospital perquè tenien metrorràgies o tenien infecció o alguna cosa i els mateixos que els havien atès, els ginecòlegs, sobretot eren homes, havien observat que hi havia hagut maniobres, que algú els havia fet alguna cosa a l'úter i llavors tenien la obligació de fer un 'parte' policial. I alguna d'elles ja les detenien des del mateix hospital, ja hi havia una persona, no sé si era un guàrdia civil, que ja vigilava la sala. Nosaltres es donàvem de manera clandestina una adreça del moviment de dones per si després volien anar a fer contracepció o per si volien avortar, perquè ho fessin de forma segura.

Les dones de DAIA i totes aquelles que treballaven temes sanitaris des de la perspectiva feminista estaven fortament influenciades pel col·lectiu de Boston, que treballava temes relacionats amb la salut de la dona, que havien publicat el llibre 'Our bodies, our selves' (1971). No es va publicar l'edició espanyola fins el 1980, de manera que abans hi havia traduccions casolanes o exemplars de l'edició mexicana. El llibre tracta la necessitat de l'autoexploració i del coneixement del propi cos per a fer-lo seu, promocionava l'autoconeixement i l'autoconsciència a partir de grups de self-help o autoconsciència. Al prefaci, les seves autores escriuen:

Al principi anomenàvem al grup 'el grup mèdic'. Totes havíem passat per frustracions i angoixes similars provocades per metges especialistes o per el sistema mèdic en general, i volíem fer alguna cosa contra els metges condescendents, paternalistes, sentenciosos i res informatius. Parlant i compartint experiències s'aprèn molt. I de sobte, ens vam donar compte que en sabíem molt sobre el nostre cos (Colectivo del Libro de Salud de las Mujeres de Boston 1982: 9).

El llibre fa un repàs de l'anatomia humana, parla de reproducció i sexualitat, del plaer, de la masturbació, de l'homosexualitat, de defensa personal, anticoncepció i avortament, de l'embaràs, el part i el postpart, de la menopausa i de la relació de la dona amb la Salut Pública. Tot això, a partir de les experiències de totes les dones que hi van participar després d'haver compartit les experiències i analitzant la seva posició com a dones al món, en un capítol revelador titulat 'Mirándonos con Nuevos ojos':

Reunir-nos entres dones va ser excitant. Érem persones que elegíem reunir-nos i ho fèiem amb coratge. I com el centres de la nostra vida fins aquell moment era l'home, això e va transformaren alliberador. També era alliberador estar legitimant la nostra necessitat de les unes per les altres. La majoria havíem viscut amb dones quan anàvem a la universitat, però havíem enfocat aquestes amistats com una etapa transitòria per arribar a una vida centrada en un home. Ens havíem perdut alguna cosa (Colectivo del Libro de Salud de las Mujeres de Boston 1982: 15).

Un altre llibre important va ser el *Cuaderno Feminista: introducción al self-help* (1978), escrit per Leonor Taboada basant-se en l'experiència del Col·lectiu de Boston, on fa un repàs a l'alienació del cos de la dona i de la seva sexualitat en el discurs mèdic tradicional i aposta pel moviment *self help*, els objectius del qual, segons el llibre, són proveir educació sanitària a totes les dones i ajudar a les dones a auto realitzar-se.

I uns quants anys més tard, amb els Centres de Planificació en plena expansió, edicions laSal publicava: *Brujas, comadrones y enfermeras. Historia de las sanadoras. Dolencias y trastornos, política sexual de la enfermedad* (1981), una traducció de l'edició estat-unidenca, publicada el 1973. El pròleg a la versió espanyola era del grup de Dones, DAIA:

No hem d'oblidar que el nostre cos ha sigut considerat socialment com una gran font de limitacions en tota la seva globalitat: la nostra debilitat física, les nostres alteracions

*cíclics degudes a l'aparició de les regles, la nostra fragilitat psíquica i física durant l'embaràs, el nostre descontrol durant el part, la nostra pròpia negació del ser dona durant la menopausa (...) No es tan fàcil deixar de costat totes aquestes vivències assumides des de fa temps, per a refer una imatge del cos en harmonia, sa i lliure i, tot i això, resulta indispensable per a lluitar contra el poder metge buscar aquesta harmonia.*⁵

La creació dels CPF, va anar precedida i acompanyada de xerrades, fulletons informatius, col·loquis o fòrums de debat sobre pel·lícules. Els grups de dones dels municipis i les vocalies de dones de les AAVV van fer una important feina de difusió de tot allò relacionat amb la sexualitat de les dones, l'anticoncepció, conceptes bàsics d'anatomia, seguint el model de DAIA. Moltes d'aquestes xerrades en un clima de semi clandestinitat, ja que les van dur a terme abans de la despenalització dels mètodes anticonceptius el 1978, i sobretot abans de l'aprovació del dret a l'avortament, el 1985.

RA *Les xerrades que fèiem eren en una clandestinitat a veus, no es podia assessorar sobre anticoncepció, però eren els últims 'coletazos' del franquisme. Recordo una xerrada que vaig anar a fer a Terrassa, estava el que després va ser el fiscal de Catalunya, Mena, un advocat en aquell moment 'progre', per parlar de l'anticoncepció i avortament i ens va dir si sabíem que totes estàvem fixades, que si hi havia algun moment polític tens i calia desviar l'atenció... Érem joves i creiem que havíem de fer-ho.*

Els CPF van tenir un èxit d'acollida molt gran, amb un gran nombre d'usuàries des del primer moment, en part perquè el servei que oferien era una necessitat, però per altra, perquè van fer tota

⁵ DAIA, Grup de Dones (1981): "Reflexiones sobre una experiencia". A: EHRENREICH, Bárbara i ENGLISH, Deirdre; *Brujas, comadronas y enfermeras. Historia de las sanadoras. Dolencias y trastornos. Política sexual de la enfermedad*, pàg. 3-4.

aquesta feina de difusió prèvia sobre el dret de les dones a decidir el nombre de fills que volien tenir i el moment més idoni, així com la importància d'una bona salut sexual i reproductiva.

***RA** Vam començar a fer xerrades, primer d'anticoncepció, però després ja vam veure la necessitat de fer xerrades de sexualitat, en un moment que les vocalies de dones a les Associacions de Veïns eren bastant potents. Fèiem xerrades de sexualitat a vocalies, a algun col·legi. Moltes dones venien a les sessions d'autoconeixement i diafragma, hi havia una monitora, ens' despitòvem' totes, ens ficàvem espèculums, ens miràvem els nostres colls dels úters, volíem empudegar les dones i ensenyàvem el diafragma perquè en aquell moment els anticonceptius continuaven estant prohibits i el diafragma era una cosa que donava molta autonomia a les dones, era l'època pre-sida, per tant, el preservatiu estava molt mal vist, dins de les relacions sexuals entre una parella, es tolerava en una relació amb una prostituta.*

***IP** Quan anàvem als barris i els dèiem: "No has de tenir tots els fills que et vinguin, tu pots dir 'No en vull més', pots prendre anticonceptius", era una novetat, estaven prohibits. No tots els metges volien receptar-los. Estaves obligada a tenir tots els fills que et vinguessin, era molt fort. O utilitzar la 'marcha atrás', no hi havia un altre. I vam començar a dir: pots gaudir de la sexualitat sense tenir fills, després de 40 anys, això era...*

Ideologia dels primers centres de planificació familiar

Els primers Centres de Planificació Familiar, també anomenats Centres d'Orientació i Planificació i Familiar, es van idear des d'una cosmovisió feminista, no només els professionals que hi treballaven havien de ser dones, sinó, que eren concebuts més que com un simple espai mèdic, com

un espai de dones, d'escolta, de compartir, autogestionat i d'empoderament del propi cos, allunyat del paper que la medicina juga en l'opressió de la dona. Entenien els centres de planificació familiar no com un centre purament sanitari, sinó com una eina per a les dones per a descobrir i viure la seva sexualitat de forma lliure i plena.

*El cos de les dones era vist pels homes, i molt en especial pels metges – els protagonistes de la salut-, com una cosa medicalitzable, passiva, dèbil, inferior, manipulable, histèrica, amb la sagrada missió de reproduir pel goig i plaer de perpetuar una humanitat des de paràmetres totalment masculins, amb unes lleis que recolzaven la repressió contra qualsevol dona que s'apartés de la norma: adulteri, avortament, anticoncepció, autoestima, independència, plaer, homosexualitat, prostitució...*⁶

MC El que no era important tant era planificar la família, que també, com a resultat era això, i és el que realment va quedar institucionalitzat, perquè era menys radical, però de fet el concepte dels Plannings era l'autoconeixement i l'anticoncepció i com treballar-la, aquest dret com incorporar-lo.

Calia inculcar en les usuàries la importància de l'autocura i del coneixement del propi cos. Un dels objectius dels CPF era l'educació sexual, per fer a cada dona i home (també es feien algunes xerrades mixtes o per homes) responsable de la seva salut sexual i reproductiva donant la informació per a què ells poguessin elegir lliurement segons les seves circumstàncies.

⁶ CERVERA, Montserrat (1996): “Dones i salut: una lluita de les dones pel dret a decidir”. A: 20 anys de feminisme. Associació de dones per a la celebració dels 20 anys de les I Jornades Catalanes de la Dona i l'Ajuntament de Barcelona. Pàg. 91

RA Reivindicàvem que havia de ser un espai de dones, per a dones, no tenia perquè ser un espai professional, no tenia perquè haver-hi un ginecòleg, havia d'estar portat per dones motivades amb el tema de l'anticoncepció, preferiblement amb una visió de gènere, tot i que en aquell moment aquesta paraula no es deia, era un visió feminista. I que tothom en el centre, tingués el coneixement que tingués, cobrés exactament el mateix, se'ns barrejaven conceptes d'aquests socialista comunista i feminista.

La creació dels Centres de Planificació Familiar era una demanda de les vocalies de dones de les associacions de veïns de Barcelona, que s'agrupaven a la Coordinadora de Vocalies de Dones de Barcelona. Conjuntament amb la Comissió pel Dret a l'Avortament, la Secretaria de la Dona de CCOO de Sanitat de Barcelona i de la Vall d'Hebrón, difonien cartells i tríptics per la ciutat i l'àrea metropolitana reclamant un centre a cada barri dins de la Seguretat Social.

Una figura important dels CPF van ser les consultores, que van existir només a la província de Barcelona. Eren dones que, en molts casos, havien participat del projecte del centre, eren membres del grup de dones o de la vocalia que havia lluitat pel servei, realitzant xerrades als barris, presentant el projecte, etc. No era necessari que tinguessin una formació sanitària prèvia, sinó que era justament concebuda com una figura que la dona/usuària sentís com a propera, que fos capaç d'apropar el llenguatge mèdic dels diagnòstics a les dones que acudien als centres. Eren una figura de proximitat i de confiança. Les consultores eren les figures més comunes als primers CPF, de fet, la plantilla més habitual, era una metges i dues o tres consultores.

Un dels seus objectius principals era transmetre a les dones un coneixement autènticament alliberador, reeducant-les en el terreny de les relacions afectives i sexuals, diferenciant reproducció i maternitat de la sexualitat i dotant-la d'un coneixement que no tenia sobre el propi cos. Es tractava en definitiva de preparar-les per a esdevenir més

autònomes, per reivindicar el dret al plaer i ajudar-les a decidir per elles mateixes. A saber dir que no (GOU 2007:41).

Ja que moltes vegades es tractava de dones sense formació específica en sanitat, es van realitzar cursos per a consultores. El primer d'ells el 1980 a Ripollet.

***MF** Era una mica la idea dels metges de l'Àfrica. (...) Com les comadrones d'abans, que sabien fer parts, només, i com que tenien molta experiència, els sabien fer molt bé. A l'Àfrica, pel que he llegit, com no hi havia metges, preparaven a una persona per fer una cosa. A nosaltres ens van preparar sobre els anticonceptius, l'aparell reproductor, a darrera hi havia la voluntat de fer-ho bé, la idea feminista de la relació amb la dona. No era igual que una infermera. Primer, perquè les infermeres d'aquella època no havien fet formació en anticoncepció, no en sabien. Nosaltres fèiem tot una acolliment. En aquella època em sentia tant realitzada, hi ha senyores que encara em saluden pel carrer.*

Com a alternativa de la pràctica mèdica a hospitals i Centes d'Atenció Primària (CAP), on el grups feministes denunciaven un sistema extremament medicalitzat, opac i no exempt de paternalisme i condescendència, als CPF es practicava l'autoconeixement, la proximitat, l'auto cura i l'escola activa.

***EJ** Als centres de planificació (...) per nosaltres no eren pacients, eren usuàries, o en tot cas, dones que venien a consultar, no les consideràvem d'entrada: dones malaltes. Aquesta capacitat d'escoltar, d'establir una bona transferència, crear una bona empatia, facilitava que es crees un espai ideal perquè la dona se sentís ben acollida, i a més a més, era una manera d'entendre i de fer que la dona (normalment la majoria venien dones, a vegades venien parelles (...)), que la dona se sentís particip i activa en la seva pròpia cura i la seva pròpia salut.*

Quan la dona assistia per primera vegada a un CPF, primer havia d'acudir a una xerrada grupal amb altres usuàries, on les informaven sobre anatomia i funcionament dels aparells genitals, sobre sexualitat, reproducció, anticoncepció i prevenció de malalties venèries.

RA Temíem que aquest us d'anticonceptius no fos un altre cop una esclavitud per a les dones, a nivell de vendre el seu cos, perquè 'ara ja estic disponible permanentment'. Això va ser un tema amb el qual vam tenir molt de debat, sobre si proporcionar o facilitar tot el tema d'anticoncepció el que faria seria que fos una cosa pel gaudi dels homes i no de les dones. No es podria visitar cap dona allà si no passava abans per una xerrada, que vista des de l'actualitat la veig molt manipuladora.

En segon lloc, una entrevista personal amb la consultora, de 45 minuts o una hora, per parlar sobre la seva situació concreta, resoldre preguntes i orientar-la cap als serveis que necessitava. I finalment, si es requeria, la revisió ginecològica amb la metgessa o ginecòloga.

Els CPF eren normalment de pagament, amb un preu mòdic per visita, més econòmic per persones del propi municipi, i es cobraven a part els DIU i les citologies. Els preus eren diferents a cada CPF. Al CPF Molins de Rei l'any de la seva inauguració el 1981, per exemple, el preu de la visita era de 250 pessetes per una persona resident al municipi i de 450⁷ pessetes per una persona no resident.

Els serveis que oferien els centres eren la orientació en la planificació familiar, l'anticoncepció, atenció a la demanda d'avortament, l'atenció postcoital, el desig de gestació i els problemes de fertilitat, la prevenció del càncer genital, la prevenció del càncer de mamà, l'atenció a la menopausa, l'atenció a joves, la sexualitat i la violència de gènere.

⁷ ARXIU MUNICIPAL MOLINS DE REI (1981): Planificació familiar. Any 1981. Ajuntament de Molins de Rei. Regidoria de salut.

Rebre informació sobre la interrupció voluntària de l'embaràs va ser una demanda molt sol·licitada des de l'obertura dels primers Centres de Planificació. Tot i que als CPF mai es van realitzar avortaments, en alguns dels primers centres, que no pertanyien encara a cap administració, es donava informació a les dones sobre les possibilitats que tenien.

Rosa Almirall parla dels primers anys de DAIA, a meitat dels anys 70:

***RA** Molt ràpidament van començar a venir demandes de dones que volien avortar (...) ens va moure per fer contactes amb clíniques de Londres, amb clíniques d'Amsterdam i clíniques de França, amb unes persones que eren a Marsella i Toulouse, que feien avortament a una masia, en un context no sanitari. En aquella època les dones per viatjar a l'estranger havien de tenir el permís del seu marit i del seu pare, la majoria d'edat era als 21 anys, era un context difícil. Les dones que tenien totes les condicions podien decidir entre anar a Londres o a Amsterdam, i les dones que no tenien les condicions, no totes tenien passaport, i sempre quedava un remanent de dones que per edat o per permís patern, s'havien de fer avortament a Barcelona. Llavors venien les persones de les masies de Toulouse i França a Barcelona. Nosaltres contactàvem les persones que tenien aquesta necessitat, fèiem una reunió conjunta, demanàvem que alguna deixés una casa i posàvem a totes les dones a fer avortaments per un preu molt mòdic.*

En el cas dels centres que estaven municipalitzats, com el de Molins de Rei, quan acudia una dona al CPF perquè volia avortar abans de la primera llei sobre avortaments el 1985, la citaven amb altres membres del grup de Dones, fora de les instal·lacions del centre, ubicat en un local municipal.

***AC** Assessoraven a noies que volien avortar. Allà oficialment no es podia fer, i baixaven al Reixach, al bar de sota, i allà els donaven adreces, perquè havien d'anar a*

l'estranger, aquí no es podia fer. Ens sentíem molt ben acollies les dones allà, jo mai més m'he sentit tant acollida.

Tot i la prohibició, aquestes xarxes de suport i de comunicació entres grups feministes, van fer possibles que moltes dones poguessin avortar. La Coordinadora pel Dret a l'Avortament de Catalunya, editava el 1982, un fulletó titulat 'Dret a l'avortament' on es reclamava el dret a avortar i s'explicava els motius pels quals a l'estat espanyol, a diferència d'altres països, esta prohibit:

Qui ens nega aquesta realitat? Ens la nega la dreta, el govern, l'església, la classe mèdica...recolzant-se en un poder judicial que s'encarrega de castigar i culpabilitzar les dones que utilitzen el dret a l'avortament. Tots ells mantenen una ideologia patriarcal, classista i reaccionària, que justifica i dona suport a l'opressió de la dona⁸.

El text informatiu detalla els tipus d'avortament possibles i els avantatges i riscos de cada un d'ells i acaba amb els noms i adreces de clíniques estrangeres on es practiquen avortaments, i explica la manera com les dones han de procedir per a poder accedir-hi. I finalment, recomana realitzar-se una revisió ginecològica en un dels CPF del llistat que publiquen després de realitzar-se un avortament.

A partir de 1985, un cop entra en vigor la llei d'avortament per tres supòsits, les dones eren derivades a clíniques catalanes amb qui la Generalitat hi tenia un concert, ja que les úniques interrupcions voluntàries d'embaràs que es feien a la sanitat pública eren les de malformació de fetus. Fins la llei de l'avortament del 2010, coneguda com la llei de terminis, és a dir, l'avortament lliure fins a la setmana 14 de gestació, els avortament no es van practicar de manera gratuïta.

⁸ ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. *Dret a l'avortament* (1982). Barcelona:

Coordinadora per al Dret a l'Avortament de Catalunya, pàg. 4-5. Fons PSUC-ICV. Associacions de Dones. Casal Dona-Grup Dones Sant Feliu (1979-1987).

MRP *Els avortament s'haguessin pogut fer en centres públics i els hospital sempre es van negar, ara tampoc, ara s'ha hagut de fer el concert amb els centres que ja estaven acreditats, perquè els hospital públics només assumeixen, i per obligació, quan hi ha malformacions. És per raons morals. Dels pocs que van assumir fer interrupcions quan hi havia causes mèdiques, en aquell moment, l'any 80 i escaig, una cosa mèdica era una dona amb sida. Dels hospitals que van assumir més, va començar la Vall d'Hebron, i sobretot l'Hospital del Mar.*

Maria Rosa Pous, que van treballar en diferents CPF i anys més tard es va incorporar a la clínica Casanova per a realitzar avortaments, crítica la posició de les professionals dels CPF, perquè molt poques d'elles van incorporar-se finalment a les clíniques per a realitzar-hi avortaments:

MRP *El que va passar va ser una cosa una mica especial, tothom tenia molt clar que havien d'existir les clíniques per interrompre l'embaràs, però jo penso que una gran part dels professionals no ho van tenir prou clar com per fer-ho, que són coses diferents. Jo recordo una reunió a l'Associació de Planificació Familiar, on va venir la directora de la clínica Casanova, jo encara no estava a la clínica, i va dir: "Aquelles de vosaltres que vulgueu venir, seria fantàstic". Ningú va entrar. I de tota la gent de centres de planificació familiar, jo crec que sóc la única que vaig estar fent interrupcions voluntàries de l'embaràs 10 anys, perquè en el discurs està molt bé, però jo sempre vaig veure que hi havia un tabú en la IVE.*

Evolució dels Centres de Planificació Familiar.

1a fase – Creació dels primers centres independents.

El primer Centre de Planificació Familiar (CPF) de Catalunya s'inaugura el 1977, al Prat de Llobregat, només dos anys després de la mort de Franco, i un any abans de la despenalització dels anticonceptius. Una reivindicació de la vocalia de Dones de l'Associació de Veïns de Llevant del municipi, i impulsada especialment per dues Dones Maruja Torres i Carmina Balaguer, vinculades a l'esquerra antifrancuista, i que hi treballaran com a consultores durant anys.

També, hi havia el centre gestionat per DAIA, format per tota una sèrie de persones provinents de l'àmbit sanitari; llevadores, metgesses, psicòlogues, que atenien a un local que compartien amb la Coordinadora Feminista de Barcelona, i que va tancar les portes a mitjans dels 80, quan ja hi havia centres a molts barris de Barcelona. Des de DAIA es van encarregar d'obrir altres 'serveis', tal com els anomenaven, en alguns barris de Barcelona, amb el suport de grups feministes i vocalies de la Dona i amb la figura essencial de la consultora. Alguns d'ells però, sense capacitat per contractar professionals mèdics, es limitaven a donar informació.

Aquests centres precursors, eren centres sense cap vinculació, ni subvenció per part de les administracions, funcionaven de manera voluntària, en locals particulars o amb visites a domicili, amb poca infraestructura, amb personal provinent del moviment feminista que hi treballaven com a voluntàries, i amb la col·laboració de metges/metgesses o ginecòlegs/ginecòlogues de diferents hospitals, que hi acudien algunes hores a la setmana a realitzar-hi visites o en el cas de DAIA, eren les mateixes professionals del grup que atenien de forma voluntària.

2a fase – Expansió i municipalització del servei.

El 1980 la Diputació de Barcelona atorga una subvenció a l'ajuntament del Prat d'un milió de pessetes, de manera que es va poder començar a remunerar el treball de l'equip, que durant tres anys havia sigut voluntari. El mateix any es van constituir en cooperativa.

Els primers ajuntaments democràtics, constituïts l'any 1979, assumeixen la necessitat d'una atenció en mètodes anticonceptius i en planificació familiar. En alguns casos els consistoris creen els projectes des de zero, i en altres, els ajuntaments subvencionen els projectes per a la creació dels centres presentats pels grups de dones, vocalies de la dones, o partits d'esquerres que duïen anys realitzant xerrades als barris, informant i estenent la importància de la planificació familiar mitjançant xerrades, fulletons, jornades, etc. Els CPF s'ubiquen en locals municipals i depenen econòmicament dels ajuntaments i del cost de les visites.

Yolanda Bodoqué a la seva tesi explica que els ajuntaments governats per partits d'esquerres van ser els més proclius a tirar endavant els centres de planificació familiar, i a assumir la importància de les demandes de salut sexual i reproductiva (Bodoqué, 2010).

El juny de 1983, la Diputació de Barcelona publica una convocatòria per a l'assignació de subvencions als centres Municipals de Planificació Familiar del seu àmbit territorial, fet que va permetre la consolidació del projecte de CPF. La convocatòria determinava que cada sol·licitud havia d'incloure una memòria descriptiva que fes referència a les característiques socio demogràfiques de la població, la naturalesa i els objectius del centre, el model assistencial, plantilla, pressupost i finançament, nivell d'activitat, cost-usuari, modalitat de pagament i preu dels serveis, vinculacions institucionals i, finalment, titularitat i dependència jurídica. Segons les memòries de cada CPF, des de la Diputació, s'establia quina era la subvenció per a cada centre.

Ramon Espasa, del PSUC, conseller de Sanitat i d'Assistència Social durant el govern provisional de la Generalitat del 1977 al 1980, i sota la presidència de Josep Tarradellas (el mateix que va signar el decret per un avortament lliure el 1936), llançava el 1980 una campanya que consistia en cartells amb el lema 'L'amor és cec, però cal que tu hi vegis clar. No renunciïs a la teva llibertat

com a dona. Cap embaràs no desitjat⁹. Tota una prova, que la planificació familiar ja no només formava part de l'agenda feminista, sinó de l'agenda del govern, però amb concepcions i objectius diferents, que acabarien per sortir a la llum ben aviat.

Un clar exemple d'aquesta col·laboració entre grups civils i institucionals, és el Centre pioner de Planificació de Torre Llobeta, que obre les seves portes el març de 1979, després d'una negociació entre persones provinents del grup DAIA, treballadores de CPF, i tècnics de l'Ajuntament de Barcelona, i amb una gestió compartida.

A partir del 1979, l'Ajuntament de Barcelona començava la creació de Centres de Planificació als barris. El mateix va succeir a l'àrea metropolitana, on hi va haver una gran concentració sobretot al Barcelonès i al Baix Llobregat, zones de gran tradició obrera, i on hi havia hagut una gran arribada de immigració provinents d'altres zones d'Espanya, de manera, que els municipis havien crescut amb gran barris perifèrics, amb unes vocalies de dona, associacions de veïns i grups de dones potents, que lluitaven pels drets de les dones.

El juliol de 1978 ja s'havia dut a terme la I Jornades de Dones del Baix Llobregat, convocat per Vocalies de Dones, Associacions de Veïns, pels CPF, sindicats, per la Unió de Pagesos, en la qual un dels temes tractats va ser la sexualitat de la dona¹⁰. A partir d'aquest acte, els grups de dones de la zona es van començar a reunir per la creació de centres de planificació familiar als seus municipis, seguint les pràctiques i experiències dels municipis veïns, l'exemple del centre de planificació pioner del Prat, i les idees teòriques de DAIA. Les diferents entitats de dones de la

⁹ Veure annex 2.

¹⁰ ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. I Jornada de Dones del Baix Llobregat (1978) [Cartell]. Fons PSUC-ICV. Associacions de Dones. Casal Dona-Grup Dones Sant Feliu (1979-1987).

comarca es van unir en la Coordinadora Feminista del Baix Llobregat, a través de la qual van començar una campanya de sensibilització per a la creació de nous centres.

MF Al Baix Llobregat hi havia una Coordinadora de Dones i al Prat es va obrir planning molt clandestí. Les dones del Prat van fer una tasca de barris, que la Coordinadora de Dones anava explicant. A partir dels que ens explicaven, el grup de dones de Molins de Rei i altres com el de Sant Feliu, i altres llocs, ja fèiem accions als barris, parlàvem d'anticoncepció.

El CPF de Sant Feliu de Llobregat començava el setembre del 1979 impulsat pel Grup de Dones de Sant Feliu i la implicació del consistori municipal amb una subvenció de 173.460 pessetes per a la seva posada en marxa i de 50.000 pessetes per al seu manteniment fins a finals d'any¹¹. El mateix any, obria el centre de Cornellà, impulsat per un grup de Dones del partit socialista.

El CPF de Molins de Rei inaugurava el seu local el 1981, una reivindicació del grup de dones (format per militants provinents de partits com el PSUC o Bandera Roja) després d'una intensa lluita i amb el suport del primer ajuntament democràtic, amb Antònia Castellana, del PSUC, com a alcaldessa¹².

Al Barcelonès, en la mateix època, s'instal·len centres de planificació familiar a Santa Coloma de Gramenet, Badalona, Sant Adrià del Besós i dos a Hospitalet, un al centre de la ciutat i l'altra al barri de Santa Eulàlia.

¹¹ ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. Acord de la Comissió Informativa de Sanitat i Assistència Social, 13 de juny de 1979, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat.

¹² Veure el projecte econòmic presentat pel Grup de Dones de Molins de Rei per demanar una subvenció a l'Ajuntament per a la creació del Centre de Planificació Familiar. Annex 3.

Uns anys més tard, els centres de planificació familiar s'estenen per altres comarques catalanes, el Bages, Vallès Occidental, Segrià, Tarragonès i Gironès. El Centre de Planificació Familiar Mitja Lluna de Tarragona es crea el 1981, impulsat pel Bloc Feminista

El primer centre del Vallès Occidental va obrir les seves portes el novembre de 1980, va ser impulsat directament pel consistori municipal, i un cop creat, l'associació feminista de Sabadell, Grup de Dones en Lluita, va reclamar formar part de la gestió del centre, al que mancava, segons la seva opinió, una perspectiva feminista que impedia que el centre fos un espai de conscienciació per la societat sobre la necessitat d'una educació sexual i de la importància de l'anticoncepció (Ferré, Meritxell 2014). El mateix succeïa a Terrassa, on l'Ajuntament, el 1982 va obrir un concurs públic per contractar a l'equip de professionals pel seu centre de Ca n'Anglada.

No va ser un fenomen només català, sinó que hi va haver CPF a tot Espanya, va ser molt important la lluita per la planificació familiar d'Euskadi i de la ciutat Madrid, on es va obrir el Centre de Planificació Familiar Federico Rubio, l'any 1976, és a dir, un any abans de l'obertura del primer centre de Catalunya, el del Prat de Llobregat.

L'any 1982 es crea l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears (APFCiB), i és una de les entitats fundadores de la Federació de Planificació Familiar d'Espanya (FPFE). El mateix any es celebra el I Congrés Nacional de Planificació Familiar a Gijón, que suscita crítiques internes per la perspectiva medicalitzada i tècnica de la gran majoria de les ponències, quedant desvinculada la lluita feminista. Hi van acudir representants de clíniques i professionals dels centres, així com persones de grups feministes i d'associacions de veïns.

La multiplicitat d'agents que van participar en la creació dels CPF, i la diversitat de les circumstàncies de cada barri i municipi, fan que les situacions de cada CPF siguin molt heterogènies. La gestió d'aquests centres, els perfils laborals que hi treballaven, el seu pressupost, la

seva infraestructura, la seva relació amb altres serveis mèdics del municipi variava molt entre els diferents municipis.

El 1985 hi havia 59 serveis de Planificació Familiar a Catalunya¹³, tres d'ells a la província de Tarragona, dos a Girona i un a Lleida. La gran majoria d'ells eren municipals i depenien dels Ajuntaments, però també hi havia serveis que pertanyien a Hospitals, com el servei de planificació familiar de l'Hospital Clínic o de Sant Joan de Deu, que eren convenis amb la Seguretat Social. El Centre de Planificació Familiar de la Maternitat, d'altra banda, depenia de la Diputació de Barcelona. Hi havia també un servei a l'Escola de Puericultura a Barcelona, que depenia de la Conselleria de Sanitat de Generalitat. Per altra banda a Cornellà de Llobregat i a Barberà del Vallès hi havia dos centres de Planificació a cada municipi, un d'ells depenia de l'Ajuntament, però l'altra, ubicat al Centre d'Atenció Primària, ja depenia de la Seguretat Social. A Granollers i a Mollet del Vallès, la planificació familiar es realitzava també al Centre d'Atenció Primària, i depenia de la Seguretat Social i de l'Ajuntament. A Vic el Centre de Planificació Familiar no estava ubicat al CAP, però també depenia de l'Ajuntament i de la Seguretat Social.

Les circumstàncies de cada municipi, doncs, eren diverses, però el model que més abundava aquell any era un Centre de Planificació municipal depenent de l'Ajuntament i, en el cas, de Barcelona, amb subvenció de la Diputació.

L'any 91, en canvi, hi ha 78 centres on es realitza planificació familiar¹⁴, 65 a Barcelona, quatre a Girona, dos a Lleida i set a Tarragona. Ja no es fa planificació familiar als centres hospitalaris. Tots

¹³ *Guía de Centros Públicos de Planificación Familiar (1985)*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

¹⁴ *Guía de Centros Públicos de Planificación Familiar (1991)*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer.

els centres de Girona són centres únicament de planificació familiar i dependents de l'Ajuntament. A la ciutat de Lleida, el centre de planificació també depèn de l'ajuntament, però el segon centre de la província, situat a la Vall d'Aran, està situat al un CAP i depèn de l'Institut Català de la Salut (ICS). A Tarragona tots són de dependència municipal, excepte el centre de Reu, situat al CAP i pertanyent a l'ICS.

A la província de Barcelona, la situació és molt diversa, dels 65 centres, 24 són Centres d'Atenció Primària, que ja realitzen planificació Familiar. La majoria depenen exclusivament de l'ICS, però en alguns la gestió del servei de planificació és compartida entre l'Ajuntament i l'ICS, de manera que o bé el personal de l'antic centre de planificació segueix pertanyent laboralment a l'Ajuntament, o bé l'Ajuntament continua destinant una partida al servei.

En alguns municipis com a Cornellà de Llobregat, el 1985 es realitzava, segons la guia, planificació familiar al Centre de Planificació del barri de San Ildefons (depenent de l'Ajuntament) i també al CAP, però el 1991 el Centre de Planificació ja no existeix, i la planificació familiar està centralitzada des del CAP. En altres municipis, com el de Molins de Rei, la situació és la contrària, si al 1985 només es feia planificació familiar al CPF, ara se'n realitza també al CAP del municipi.

Els CPF d'Ulldecola, La Galera, Deltebre, Arbucies, Lloret de Mar, Puigcerdà, OLo, el local es municipal, ja que l'ICS no hi té CAP, però hi participa aportant la majoria o tot el personal mèdic i d'infermeria.

Malgrat la diversitat de situacions, la majoria de serveis el 1991 continuen anomenant-se Centres de Planificació Familiar, situats en locals municipals, i depenent dels Ajuntaments. Però s'intueix un moment de transició, ja que molts municipis comencen a realitzar planificació familiar també als Centres d'Atenció Primària.

Aquesta segona etapa, va estar caracteritzada per l'extensió dels CPF (l'any 1981 va ser l'any que mes Centres van obrir les seves portes), la municipalització dels serveis, la contractació de professionals i la ubicació dels serveis en locals municipals.

Mantenir la cosmovisió feminista dels primers CPF depenia molt de com havia sorgit cada CPF, si havia sigut una demanda d'un grup de dones del municipi, que n'havia conservat la gestió amb l'Ajuntament, i el personal contractat era proper al moviment feminista.

La Coordinadora Feminista en el seves campanyes de mobilització reclamava en relació als CPF:

Per a oferir alternatives als nostres problemes d'acord amb els nostres propis desitjos i necessitats, sense que pesi més el fet que hem de ser mares o el que haguem de satisfer les necessitats sexuals de l'home, objectius bàsics per a una societat que ens oprimeix a les dones (...) Per a que existeixi aquesta orientació FEMINISTA, es important que el persona tècnic estigui relacionat amb els grups de dones i que aquests i les usuàries tinguin possibilitat de control mitjançant assemblees d'usuàries, comissions en els que participin entitats representatives de dones¹⁵.

La relació amb les institucions no va ser sempre fàcil. DAIA publica el 1981 un article a la revista de la Coordinadora Feminista *Dones en Lluita*, on fa un balanç negatiu de la comissió mixta per gestionar el Centre Pilot de Torre Llobeta el 1979. Sota el títol 'Centres de Planificació familiar, història d'una trista negociació', expliquen que van acceptar d'integrar-se a la comissió amb la idea de poder influir en la ideologia del seu funcionament, tot i que sabien que haurien de cedir. En el text, manifesten que van demanar locals municipals als barris, portats exclusivament per dones

¹⁵ ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. Fons PSUC-ICV. Associacions de Dones.

Casal de la Dona-Grup de Dones de Sant Feliu (1979-1987). Díptic.

sense control de l'Ajuntament, una promesa, que es queixen, l'Ajuntament mai va complir.

L'article també diu:

Després d'un any de penoses reunions i a base de baixar plantejament, es va aconseguir el primer centre el qual, teòricament, funcionaria amb personal no exclusivament sanitari, tot dones, treball en equip intentant desmitificar al màxim la figura del metge i mantenint una relació molt directe amb les dones que van a ser ateses, donant una major importància als aspectes vivencials de sexualitat, comunicació...en el que les "consultores" (que són en aquest cas la majoritària de dones vinculades al moviment feminista), anaven a desempenyar el paper més important i sota el control d'una Junta de Govern formada per 1/3 de treballadores del Centre, 1/3 de usuàries i 1/3 Ajuntament¹⁶.

L'article afirma que la ideologia de funcionament només es va mantenir un any, gràcies a les lluites del personal, i que la prova pilot va ser tot un èxit, amb gran assistència de persones. Es queixen que després de dos anys de la inauguració del Centre i malgrat que ja s'havien celebrat les primeres eleccions municipals després de la dictadura, i constituït un govern democràtic de la Ciutat, la Junta de Govern del Centre no havia tingut lloc. Critiquen els canvis de funció de les consultores, que van veure reduïdes les seves funcions en pro de la tecnificació de l'assistència i reproduint el rol de tècnics sanitaris en front a pacients o malalts, que DAIA sempre havia volgut evitar. I acaba dient:

Una vegada més el nostre treball, la nostra experiència, les nostres perspectives i amb tot això, la de totes les dones, han sigut arravatades pel poder mèdic-polític i tergiversades pels seus propis interessos, això sí, aprofitant el que d'evolutiu i d'avenç tenia aquesta experiència.

¹⁶ DAIA (1981): "Centros de planificacion familiar. Historia de una triste negociacion..." Dones en Lluita, núm 1 (Segona etapa), pàg. 41.

Seguim com al principi: Son necessaris CENTRES DE DONES autònoms, independents de qualsevol organisme estatal o similar, com a única forma de que la nostra ideologia sigui manifestada.

*Utopia?*¹⁷.

L'any 1984 DAIA es dissol i tanca el centre de planificació familiar. El 1996, vint anys després de les I Jornades de la Dona, membres de l'antic grup DAIA acudien a les jornades que es celebraven aquell any per fer una valoració de la seva lluita i van parlar de la transformació dels CPF inicials que qüestionaven la pràctica mèdica tradicional quan els serveis es van institucionalitzar:

Nosaltres formàvem part d'un d'aquests grups petits, però dedicat que van començar el seu camí entorn de l'Any Internacional de la Dona (ONU, 1975) i de la consegüent organització de les I Jornades (1976), i que van deixar de funcionar amb la institucionalització de l'esquerra, és a dir, amb la consolidació del PSOE en el poder i la subsegüent desmobilització ciutadana que va comportar, o sigui, amb el final de l'anomenada transició, que va suposar el replegament forçós i pactat del protagonisme popular en benefici exclusiu dels "únics canals legítims" (partit i sindicat), on òbviament les dones érem, som, minoria. (...)

Les noves institucions van concedir part dels serveis que reivindicaven als barris, però, això sí, ara sota el control institucional d'ajuntament, conselleries i "experts titulats". Van començar a proliferar assistents socials, coordinadors, ginecòlegs, psicòlegs, economistes, en una paraula, gent d'ordre, que van desplaçar unes dones cansades, "cremades" com es deia llavors, dels centres. Les associacions de veïns, les dones que havien estat tan actives en la lluita per canviar les coses i els centres d'informació

¹⁷ Ibid.

sexual, passaren a dependre de les estructures i subvencions dels ajuntament, amb la qual cosa es va afavorir el poder dels grups polítics afins. (...) en aquell moment no érem del tot conscients de l'envergadura dels canvis ni de les ambicions del poder. La destrucció intencionada, lenta, solapada però inexorable del teixit cívicosocial crític format per tants moviments alternatius, inclòs el feminista, recull avui els seus fruits: generacions de joves perplexes, escèptiques, sense referències, sense il·lusions, sense projecte, que invariablement comencen el seu discurs amb allò de: “jo no sóc feminista, encara que sí que estic a favor de...”¹⁸

Aquestes paraules són molt rellevants en el cas dels centres de planificació familiar, que durant aquesta segona etapa, l'etapa d'expansió, havien crescut justament de la mà d'unes institucions que hi havien apostat, però sempre aprofitant tota una feina prèvia de conscienciació i de treball sobre la planificació familiar, i d'unes lluites feministes pel dret al propi cos, al plaer i a la desvinculació del sexe i la maternitat obligada.

3a etapa – Gradual incorporació a l'Institut Català de la Salut

A partir de mitjans dels anys 80, com ja he dit, es produeix la institucionalització dels centres, amb la creixent pèrdua del pes de la ideologia feminista i el predomini d'un enfocament més tècnic, que va provocar un canvi de rumb. Comença la incorporació dels CPF a la xarxa de salut pública, que va comportar unes clares conseqüències negatives: els equips de gestió perden autonomia i les dones que van impulsar els CPF van passar a un segon pla. A més, els municipis comencen a pensar que estan assumint una despesa que no els pertoca, i alguns centres de planificació familiar fins

¹⁸ EX GRUP DAIA (1998). “Daia. Història d'un grup de Dones. A vint anys de les primeres Jorandes i a dotze de Daia”. A: *20 anys de feminisme a Catalunya*, pàg. 120.

aleshores gestionats per ajuntaments d'esquerres, passen a dependre d'una Generalitat governada per Convergència i Unió. La gestió dels centres no només s'allunya administrativament dels grups feministes locals que hi tenien una relació estreta, sinó que també es crea una distància ideològica.

El fet que l'atenció als drets sexuals i reproductius estigués dins de la xarxa de sanitat pública era un objectiu des del principi de les reivindicacions feministes, quan es reclamaven mètodes anticonceptius i avortaments dins del sistema de salut pública, de manera que en quedés garantida la seva universalitat i gratuïtat.

MC Nosaltres reivindicàvem evidentment que fossin agafats per la Seguretat Social, però no vam tenir capacitat per tenir després control suficient i es van anar desfent, i perdent el que era un centre feminista de les dones. Tot i que, a mesura que van anar desapareixent les consultores, les metgesses les van posar al lloc que tocava, perquè havien de ser especialistes es va perdre aquest espai fonamental, que continuem necessitant.

Però si la municipalització dels serveis i la seva dependència de les subvencions, ja havien fet perdre l'autonomia a uns centres, que cada vegada s'allunyaven més de l'ideal espai de dones que des del moviment feminista s'havien plantejat, la integració inevitable a la xarxa pública encara va allunyar més els CPF d'una perspectiva feminista i allunyada de la pràctica mèdica habitual.

RA No es pot canviar la bases ideològica d'una ciència que porta anys, d'un any per un altre, la gran esperança era l'entrada de dones al món de la medicina, però han entrat com a molts altres mons, sense una crítica. Està clar que les dones ginecòlogues són més lliures que fa 30 anys, perquè en general la dona és més lliure, però una visió crítica... Els centres de planificació familiar van tenir una clara ideologia feminista al principi, després hi va anar gent que no havia militat mai al feminisme i que buscava un treball.

Tot el que va ser la integració dels centres de Planning a l'Institut Català de la Salut va ser un drama per la gent que feia planning. Era un servei amb una manera de fer totalment diferent.

Jo també faig molta crítica dels centres de planificació familiar, i penso que no van evolucionar. Les persones som molt poc motivades en general per canviar coses, t'acomodes. Les persones que treballaven en aquest Planning hi va haver lluites que no les van mantenir, feien la seva feina correctament, tractaven a les dones molt correctament, però jo penso que havien d'haver fet una mica més de feina ideològica.

El departament de Sanitat i Seguretat Social va exposar en el Decret 84/1985 de 21 de març, sobre mesures per a la Reforma de l'Atenció Primària de Salut a Catalunya, el seu objectiu d'integrar les diverses activitats de promoció de la salut i d'assistència sanitària en els centres d'Assistència Primària. El decret no només es referia a la planificació familiar, però parlava d'evitar duplicitats, i delimitava, per exemple, els perfils que podien treballar en un CAP, fet que afectava molt directament als CPF, amb un perfil tant determinat i específic com les consultores.

La població en general recorre al seu metge de capçalera per sol·licitar les atencions o la solució als problemes de salut. És a partir d'aquesta unitat que hom pot oferir els serveis més adient a les necessitats de cada usuari. L'atenció sobre Orientació i Planificació Familiar ha d'ésser un servei connectat amb aquesta unitat bàsica adscrita i, integrat dintre la xarxa d'assistència primària de la població en els seus diversos nivells. Es precis unificar iniciatives públiques amb els criteris d'evitar duplicitat de serveis, optimitzar els recursos i homogeneïtzar directrius, funcionament i objectius. Per tant, els centres d'iniciativa municipal hauran d'integrar-se progressivament a la xarxa pública. (...) La perspectiva d'integració de la xarxa C.P.F.M. [Centres de Planificació Familiars Municipals] amb la xarxa d'atenció primària de l'ICS és factible entenent

*aquesta integració com a funcional, és a dir, amb un treball totalment unificat, però mantenint el personal la seva titularitat. S'ha de partir doncs, de la base conceptual que encara que existeixin dos col·lectius de titularitat diferents, poden desenvolupar tasques comunes, sota unes mateixes directrius, utilitzant els mateixos recursos de suport, els mateixos espais físics i els mateixos protocols de treball*¹⁹.

La incorporació a la xarxa pública era inevitable, i desitjable. Malgrat que els CPF realitzaven molta feina i havien augmentat en nombre, la realitat és que eren insuficients, amb una oferta territorialment desigual i poc accessible, en algunes zones, als grups de població més necessitats²⁰.

El Programa d'Atenció a la Dona (PAD) de l'Institut Català de la Salut, creat l'any 90 (Decret 283/1990 de la Generalitat de Catalunya), per unir tots aquells serveis d'atenció primària integral de la dona. Incloïa no només la Planificació Familiar i els serveis que ja s'incloïen en els CPF, sinó també l'atenció materno infantil, és a dir, l'embaràs, el part i el postpart. El Programa d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva (PASSIR) i més endavant el programa ASSIR de l'ICS, situats en l'àmbit de l'atenció primària van començar a absorbir els CPF.

Professionals dels CPF van participar de l'elaboració dels PAD, i van vetllar perquè ens els informes hi estigués present la feina realitzada pels CPF i la importància de l'experiència del seu personal.

¹⁹ *Informe sobre els centres d'Orientació i Planificació Familiar a Catalunya (1986)*: Generalitat de Catalunya, Departament de sanitat i Seguretat Social, 1986, pàg. 12. Document mecanografiat.

Arxiu Personal Maria Rosa Pous.

²⁰ *Programa d'Atenció a la Dona (1989)*: Institut Català de la Salut, pàg. 53. Document mecanografiat. Arxiu Personal Rosa Maria Pous.

En el sí dels serveis de planificació familiar s'han anat formant diferents professionals, que han adquirit capacitats per afrontar un nou tipus de necessitats de salut. La seva experiència, ajuda per una pràctica de treball multidisciplinari, els capacita per aportar coneixements i formació per a la reforma de la pràctica professional en l'atenció primària de salut²¹.

EJ *A partir del 92, quan es van crear els Programes d'Atenció a la Dona, vam estar anys reunint-nos per veure com encaixar els models. (...) Teníem molts més recursos, teníem ecografies, podíem fer biòpsies, abans no podíem. Però sempre estaves intentant lluitar per evitar que et desmuntessin el model. Jo tenia 20 minuts de visita per dona i em negava a rebaixar-ho i al final vaig accedir 15, perquè em volien passar a 10 minuts cada dona. 30 minuts la primera visita i si hi havia patologia jo exigia mitja hora. Hem hagut d'adaptar aquests models, segons l'ètica, la sensibilitat de cada professional l'atenció en alguns llocs jo penso que s'ha mantingut, en altres lamentablement, s'ha perdut.*

Segons l'*Informe sobre els centres d'Orientació i Planificació Familiar a Catalunya* del Departament de Sanitat i Seguretat Social (1996), l'ICS va proposar tres vies d'integració dels CPF als CAP:

- Física: el CPF treballava dins d'un local de l'ICS
- Funcional: el CPF seguia en un local municipal, però coordinat amb l'ICS.

²¹ *Ibid.* Pàg. 54

- Mixta: la forma que qualifiquen d'ideal, i a la que volen arribar²², ja que és tant física com funcional.

I va establir, que mentre no es dugués a terme la integració, es realitzaria una política de subvencions dels centres municipals acreditats. L'informe també inclou una previsió d'integració dels CPF a l'ICS per zones durant els quatre propers anys.

En aquest cas, con en altres, el gran èxit de les campanyes feministes va ser l'adopció de les seves propostes per part de les institucions públiques i el reconeixement polític del valor de les seves reivindicacions. La contrapartida de la seva integració en les polítiques públiques va ser la pèrdua d'autenticitat feminista, un dilema comú associat amb el triomf de molts moviments socials d'avantguarda (Nash 2007: 215).

Però la integració, més enllà dels informes i dels programes, es topava amb la realitat d'uns treballadors del CAP que no estaven formats en drets sexuals i reproductius, i que a més, a vegades tenien problemes morals amb el tema de l'avortament. Ho explica la doctora Rosa Ros, que es van encarregar d'integrar el CPF de l'Hospitalet de Llobregat al CAP Just Oliveras:

RR *Van canviar poques coses, perquè jo vaig continuar al capdamunt i marcava una manera de fer, però sí que em vaig trobar, que em van posar infermeres de dins del CAP, i una d'elles estava en contra de l'avortament, era un disbarat per ella, perquè s'havia dedicat sempre a fer educació maternal i tenia un enrenou 'tremendo', que ho havíem de treballar.*

²² *Informe sobre els centres d'Orientació i Planificació Familiar a Catalunya (1986):* Generalitat de Catalunya, Departament de sanitat i Seguretat Social, 1986, pàg. 12. Document mecanografiat.

Arxiu Personal Maria Rosa Pous.

El maig del 1996 es van celebrar les Jornades 20 anys de feminisme a Catalunya, per commemorar el vintè aniversari de les primeres Jornades de la Dona. Una de les ponències va tractar sobre la situació dels CPF en aquella època²³. Segons la ponència, realitzada per Paqui Molero, metgessa del CPF de Sant Andreu de la Barca, en aquell moment quedaven 56 centres, majoritàriament a la província de Barcelona. A la província de Tarragona dels 5, en quedaven dos, (3 havien tancat l'últim any), a la província de Lleida 1 i a Girona, 4. A la província de Barcelona, la major part dels centres eren al Baix Llobregat, un total de 14 centres, la majoria en municipis petits. El 1996 el 60% dels centres ja estaven integrats i la resta en vies de fer-ho.

El personal inicial que havien format els CPF havien sigut: consultora, metgessa (no ginecòloga) i psicòloga (només els més afavorits). Però l'Institut Català de la Salut (ICS) no tenia aquest perfil en el catàleg d'integració i proposaven, segons Molero: llevadora, ginecòleg i auxiliar d'administració.

Les negociacions que es van fer amb els centres van ser difícils, i les integracions que es van realitzar van deixar un escenari molt heterogeni, ja que cada CPF tenia les seves especificitats, i depenia de diferents circumstàncies: de l'equip professional inicial, de la persona negociadora designada per l'ICS i del suport municipal. Hi ha equips que es van conservar, altres que es van perdre pel camí al no integrar-se, i altres que, en aquell moment, estaven en procés i preocupats per la possible integració, segons Molero.

El 1997 professionals de l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, en col·laboració amb el departament de Metodologia de les Ciències del Comportament de la Universitat de Barcelona realitzaven l'estudi *Situación actual de los Servicios Municipales de*

²³ MOLERO, Paqui (1998). "La situación actual dels centres de Planificació Familiar a Catalunya".

A: *20 anys de feminisme a Catalunya*, pàg. 40-42.

Planificación Familiar en Cataluña y Baleares a través d'una enquesta que van contestar 52 centres, del total de 65 existents, on s'analitzava la incorporació a la xarxa de salut pública.

Es valorava que havia millorat la cobertura assistencial, l'accessibilitat al servei, la disponibilitat de receptes i proves de diagnòstic, la relació amb altres professionals, el diagnòstic i tractament de patologies, la satisfacció dels usuaris (sobretot dels nous) i el reconeixement professional de la Planificació Familiar.

CC A nivell de les dones molt bé perquè abans havien de pagar citologia i tot això, i quan vam començar dins de l'ICS, ja podíem fer citologies dins de l'ICS, els mètodes i les receptes també eren a nivell de l'ICS, la dona va guanyat molt amb això. L'espai era compartit, els despatxos eren nostres, però podíem parlar amb el metge de família, si hi havia algun problema hi parlàvem directament i realment amb ells hem tingut molt bona relació sempre.

D'altra banda, havia empitjorat el temps de dedicació per visita, la detecció de problemes psicosexuals i altres, la satisfacció del professional, la cohesió de l'equip, la identitat del servei, el temps de visita i la visió, per part dels professionals mèdics, de la usuària com una persona sana i lliure de decidir.

Actualment, només un dels CPF no està totalment integrat a l'ICS. És el cas del de Sant Andreu de la Barca, on el personal depèn de l'ajuntament, i té una subvenció municipal. Aquest Centre està ubicat en un CAP del municipi, però hi continua treballant el personal de l'antic CPF, de manera que compten amb una metgessa, una infermera, una auxiliar i una psicòleg, tots ells molt vinculats a l'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, i amb una llarga trajectòria relacionada amb els drets sexuals i reproductius. Comparteixen programa d'introducció de fitxes clíniques informatitzades amb la resta de l'atenció primària del municipis, compartint tasques amb llevadores i altra personal que depèn de l'ICS.

Conclusions

Els Centres de Planificació Familiar com a centres de dones per a prendre consciència i cura del propi cos, centres gestionats des d'una cosmovisió feminista, van ser una realitat molt curta en el temps. En alguns municipis, ni tan sols van existir. Va ser la realitat d'aquells centres situats en municipis amb un teixit social desenvolupat, grup de dones potent i sovint un ajuntament d'esquerres procliu als drets de les dones.

Ben aviat, però, al dependre de la subvenció municipal, i més endavant de la subvenció de la Diputació de Barcelona, els centres havien de presentar unes memòries anuals de resultats: número de visites, cost, memòria econòmica i d'activitats, que se centrava cada vegada més en els aspectes tècnics i mèdics, i la optimització dels recursos, sense cap referència a la visió inicial dels centres. Van ser, això sí, durant molts anys, uns espais per a descobrir i gestionar la sexualitat, un lloc on es trencava el rol tradicional entre metge-pacient, on es realitzaven xerrades i llargues visites individuals.

Proclamaven una perspectiva sanitària no patriarcal, que es reclama en l'actualitat des de postures crítiques amb la pràctica ginecològica actual, i les associacions que denuncien la violència obstetrícia.

En l'evolució dels centres es va produir una paradoxa insalvable. Un dels objectius claus de la lluita feminista era la universalització i la gratuïtat de l'anticoncepció i de l'avortament. Aquest objectiu arribava amb la incorporació de CPF als Centres d'Atenció Primària dels municipis a través del Programa d'Atenció a la Dona. Guanyaven en recursos, en capacitat de coordinació amb altres serveis, en accessibilitat, i en universalitat i gratuïtat, però perdien en independència, i sobretot en perspectiva feminista, malgrat que moltes professionals van treballar en els processos d'integració

per intentar mantenir alguns dels valors que havien estat en l'origen de la creació dels serveis. La lectura actual de l'atenció primària ginecològica de les persones que van treballar o participar a la creació dels CPF no és positiva, generalment.

Pel que fa a la rellevància del moviment feminista en la creació dels CPF, el 1978, el Congrés aprova la despenalització dels mètodes anticonceptius, només 3 anys més tard, ja hi havia CPF a molts municipis i a molts barris de Barcelona amb una gran demanda per part de les usuàries. Això va ser possible gràcies a un moviment feminista, tant aquell ideològic que s'havia format en mètodes anticonceptius, mitjançant les influències internacionals i les relacions amb altres països, com aquell feminisme més local, que va començar a expandir les idees de la planificació familiar i del dret al plaer mitjançant xerrades, cartells, fulletons, butlletins, revistes, jornades, i que finalment elaboraven els projectes dels CPF. Tot això, sumat als primers ajuntament democràtics, sobretot d'esquerres, que van assumir la necessitat d'aquesta atenció sanitària primària.

Bibliografia

20 anys de feminisme (1996): Barcelona, Associació de Dones per a la celebració dels 20 anys de les I Jornades Catalanes de la Dona i l'Ajuntament de Barcelona.

20 anys de feminisme a Catalunya. Jornades: 24, 25 i 26 de maig de 1996 (1998): Barcelona, Associació de Dones per a la Celebració dels 20 Anys de les Primeres Jornades Catalanes de la Dona.

ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. Acord de la Comissió Informativa de Sanitat i Assistentia Social, 13 de juny de 1979, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat.

ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. *Dret a l'avortament* (1982). Barcelona: Coordinadora per al Dret a l'Avortament de Catalunya. Fons PSUC-ICV. Associacions de Dones. Casal Dona-Grup Dones Sant Feliu (1979-1987).

ARXIU COMARCAL DEL BAIX LLOBREGAT. I Jornada de Dones del Baix Llobregat (1978) [Cartell]. Fons PSUC-ICV. Associacions de Dones. Casal Dona-Grup Dones Sant Feliu (1979-1987).

ARXIU MUNICIPAL MOLINS DE REI (1981): Planificació familiar. Any 1981. Ajuntament de Molins de Rei. Regidoria de salut.

BODOQUÉ, Yolanda (2010): *Discursos y prácticas sobre sexualitat y reproducción: los centros de planificación familiar*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

COLECTIVO DEL LIBRO DE SALUD DE LAS MUJERES DE BOSTON (1982): *Nuestros cuerpos, nuestras vidas*, Barcelona, Icaria Editorial.

COMISSIÓ DEL BUTLLETÍ (1977): “Editorial, amnistia per la Dona” Dones en Lluita, núm 0, pàg. 1-2.

DAIA (1981): “Centros de planificacion familiar. Historia de una triste negociacion...” Dones en Lluita, núm 1 (Segona etapa), pàg. 41.

EHRENREICH, Bárbara i ENGLISH, Deirdre (1981): *Brujas, comadrones y enfermeras. Historia de las sanadoras. Dolencias y trastornos, política sexual de la enfermedad*. Barcelona, laSal edicions de les dones.

Els Centres Municipals de Planificació Familiar. Anàlisi comparativa/any 1982 (1985): Butlletí Planificació Familiar 1, Barcelona, Diputació de Barcelona.

Els professionals davant l'actual demanda de planificació familiar (1987): Butlletí Planificació Familiar 5, Barcelona, Diputació de Barcelona.

FERNÁNDEZ, Eva (2009): *Vocalies de Dones de Barcelona a la Transició Democràtica: una experiència emancipadora*. Barcelona: Treball de Màster de Teoria antropològica, diversitat cultural i relacions interculturals, Universitat Autònoma de Barcelona. [consulta: 15 de juny de 2016]. Disponible a:

<http://ddd.uab.cat/pub/trerecpro/2009/75230/vocaliesdonesbarcelona_a2009.pdf>.

FERRÉ, Meritxell; (2011): Los centros de planificación familiar en Cataluña: logro del movimiento feminista de la Transición. (Presentación de comunicación). III Encuentro de Jóvenes Investigadores de la Asociación de Historia Contemporánea, Vitoria.

FERRE, Meritxell (2014): *Pensament i acció del moviment feminista a Catalunya durant la Transició democràtica (1975-1985)*. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili. [consulta: 4 de maig de

2016]. Disponible a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/283339>>.

FERREIRA, Sílvia Lúcia (2008): “El movimiento feminista y la salud de las mujeres: la experiencia de los Centros de Planificación Familiar (CPF) en Catalunya (1976-1982)”, *Revista Estudos Feministas Florianópolis*, 16(3): 785-807. [consulta: 3 d’abril de 2016]. Disponible a: <<http://www.scielo.br/pdf/ref/v16n3/04.pdf>>.

FRIEDAN, Betty (1965): *La mística de la feminidad*. Barcelona: Sagitario.

GOU, Eva (2007): *La Conquesta de la llibertat de les dones: historia d’un compromís amb la planificació familiar*. El Prat de Llobregat, Ajuntament del Prat de Llobregat, pàg. 41.

Guía de Centros Públicos de Planificación Familiar (1985). Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. Centre de Documentació de Ca la Dona.

Guía de Centros Públicos de Planificación Familiar (1991). Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales. Instituto de la Mujer. Centre de Documentació de Ca la Dona.

HARTMANN, Heidi (1980): “Capitalismo, patriarcado y segregación de los empleos”. A: EINSENSTEIN, Z. (comp.) *Capitalismo patriarcal y feminismo socialista*. Madrid: Siglo XXI. P. 186-221.

Informe sobre els centres d’Orientació i Planificació Familiar a Catalunya (1986): Generalitat de Catalunya, Departament de sanitat i Seguretat Social, 1986, pàg. 12. Document mecanografiat. Arxiu Personal Maria Rosa Pous.

Jornades Catalanes de la Dona (1977): Barcelona, Secretariat de les Jornades.

Manual bàsic de Planificació de la Família (1983): Quaderns de Salut, Secretaria General Tècnica del Departament de Sanitat i Seguretat Social, Generalitat de Catalunya, Barcelona, Gràfiques

Ibèria.

MOLINERO, Carmen, (1998): “*Mujer, Franquismo, fascismo. La clausura forzada en un “mundo pequeño”*”, *Historia Social*, núm. 30: 97-117.

MORAGA, M. Ángeles. (2008): “Notas sobre la situación jurídica de la mujer en el franquismo” *Feminismo/s* 12: 229-252. [consulta: 16 d’abril de 2016]. Disponible a: <https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/11657/1/Feminismos_12_09.pdf>

NASH, Mary (2007): *Dones en transició: de la resistència a la legitimitat feminista: les dones en la Barcelona de la Transició*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, regidoria de la Dona.

NASH, Mary (2012): *Mujeres en el mundo. Historia, retos i movimientos*. Madrid, Alianza editorial.

PRIMO DE RIVERA, Pilar (1966): *Discurso de Pilar Primo de Rivera. XXIII Consejo Nacional* (Gerona). Madrid: Ediciones del Movimiento.

PRIMO DE RIVERA, Pilar (1974): *Discurso de Pilar Primo de Rivera. Delegada Nacional de la Sección Femenina. XXVII Consejo Nacional de la Sección Femenina (Logroño)*. Madrid: Ediciones del Movimiento.

Programa d’Atenció a la Dona (1989): Institut Català de la Salut, pàg. 53. Document mecanografiat. Arxiu Personal Rosa Maria Pous.

Sexologia per a professionals de la salut (1995): Butlletí Planificació Familiar 9, Barcelona, Institut d’edicions de la Diputació de Barcelona.

OLIVAN, Marta (1980): “Judici a 11 dones: judici a totes les dones”, *Dones en Lluita*, desembre-gener 1979-1980, pàg. 10.

TABOADA, Leonor (1978): Cuaderno feminista: Introducción al self-help. Barcelona, editorial Fontanella.

VALIENTE, C. (1998): “La liberalización del régimen franquista: La ley de 22 de julio de 1961 sobre derecho políticos, profesionales y de trabajo de la mujer”, *Historia Social*, núm. 31:45-65.

[consulta: 27 d’abril de 2016]. Disponible a:

<[http://e-](http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/4299/liberacion_valiente_HS_1998.pdf?sequence=1)

[archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/4299/liberacion_valiente_HS_1998.pdf?sequence=1](http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/4299/liberacion_valiente_HS_1998.pdf?sequence=1)>

VILANA, Carme i GARRA, Juanjo (1993): *Dona i planificació familiar: un rol social*. Lleida, Centre Municipal de planificació familiar i orientació sexual.

ZOMEÑO, Glòria (2001): El “Planning” 13 anys d’un projecte. Navàs, Planning Familiar SCCCL.

Annexos

Annex 1: Dones entrevistades

Recuperar la veu de les dones que van participar de la creació dels Centres de Planificació Familiar i/o hi van treballar és una part essencial d'aquest treball des del seu plantejament inicial.

Les dones a les que vaig entrevistar de manera individual o grupal, van accedir a que gravés la seva veu, i van ser informades que el treball inclouria el seus noms i cites textuais de les seves entrevistes, excloent alguns punts puntuals que alguna d'elles em va manifestar que preferia que no hi sortís.

Per agilitzar la lectura del treball, a l'inici de les cites textuais hi posaré les inicials de les dones entrevistades, tal com apareixen a continuació entre parèntesi.

Rosa Almirall (RA), ginecòloga, membre del grup DAIA. Més tard, cap clínic del servei d'Obstetrícia de l'Hospital del Sagrat Cor. I anys més tard, comença en atenció primària al CAP de Vilafranca al Programa d'Atenció a la Dona que s'està fusionant amb el CPF. Actualment directora del servei de ginecologia al Centre d'Urgència d'Atenció Primària (CUAP) Manso, impulsora de la iniciativa Trànsit, servei de promoció de la Salut per a persones Trans i creadora del blog *Trótula Crítica. Una mirada clara a la ginecologia*, on analitza temes relacionats amb la ginecologia de forma crítica i amb una perspectiva de gènere.

Cati Calero (CC), membre de l'antic grup de Dones de Sant Andreu i infermera del CPF de Sant Andreu de la Barca des de fa més de 30 anys.

Antònia Castellana (AC), militant de Bandera Roja i del PSUC, primera alcaldessa democràtica

del municipi de Molins de Rei.

Carme Catalan (CCA), infermera llevadora, membre d'organitzacions d'esquerra i de la coordinadora Feminista durant la Transició. Treballadora de l'Hospital Clínic a l'àrea de ginecologia durant els anys 70. Sindicada CCOO en temes de sanitat vinculada a la dona.

Montse Cervera (MC), militant de la Lliga Comunista Revolucionària (LCR) durant el franquisme i la Transició, llicenciada en Filosofia i Lletres (Història) per la Universitat de Barcelona, membre de la vocalia de Dones del Raval, de la Coordinadora Feminista, Comissió pel Dret a l'Avortament els anys 70 i 80. Actualment membre del Centre d'Anàlisi i Programes Sanitaris (CAPS) i membre fundadora de Ca la Dona.

Montse Fabregat (MF), membre del grup de Dones de Molins de Rei els anys 1970, consultora del CPF de Molins de Rei. Posteriorment, es va diplomar en Treball Social, i actualment treballa com a treballadora social.

Elena Julià (EJ), militant del PSUC, ginecòloga, treballadora del CPF del Prat de Llobregat durant gairebé 30 anys.

Paqui Molero (PM), ginecòloga del CPF de Sant Andreu de la Barca i membre de l'APFCiB.

Rosa Ros (RR), exmembre del grup DAIA, metgessa dels CPF de l'Hospitalet de Llobregat, va liderar la integració d'aquest CPF al CAP Just Oliveras. Va formar part de l'equip que va treballar en la creació del CPF de Torre Llobeta (1979). Exdirectora del Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat.

Maria Rosa Pous (MRP), metgessa del CPF de diferents CPF, va treballar durant 10 anys a la clínica Casanova on realitzava, entre altres coses, Interrupcions Voluntàries d'Embaràs, membre de

l'APFCiB.

Isa Pujol (IP), militant de Bandera Roja i del PSUC, membre del grup de Dones de Molins de Rei, que va impulsar el CPF del municipi.

Annex 2

L'Amor és cec, però tu cal que hi vegis clar: no renunciïs a la teva llibertat com a dona: cap embaràs no desitjat (1980): Generalitat de Catalunya. Departament de Sanitat i Assistència Social. Biblioteca de Comunicació i Hemeroteca General, CEDOC.

Annex 3

GRUP DE DONES DE MOLINS DE REI. *Proposta per a la creació d'un centre de planificació familiar*. Document mecanografiat. Arxiu Personal de Isa Pujol.

PROPOSTA PER A LA CREACIÓ D'UN CENTRE DE PLANIFICACIÓ FAMILIAR.

INTRODUCCIÓ

El Grup de Dones de Molins de Rei hem estat reballant conjuntament amb altres grups de la Comarca i de Barcelona, per la creació als diferents pobles de C.P.F.

Hem donat a conèixer aquesta idea al poble repartint per la Fira dos mil fulls explicant que és un CPF i ara a partir de setembre hem fet xerrades a les dones de tots els barris de Molins de Rei exposant bàsicament com és el cos de la dona, com funciona, i els diferents métodes contraceptius a fer servir, donant a entendre que aquestes xerrades són una tasca informativa que inclourà el CPF

RAONS

Les raons principals per les que ha de crear-se un CPF a Molins de Rei són:

- A Molins de Rei hi han 7.000 dones que tenen més de 14 anys, per tant estan en edat de portar un control de la seva sexualitat.
- La S.S. no cobreix aquest servei, per tant es fa necessari un centre de caràcter públic i democràtic que ofereixi aquest servei a preus populars.
- En aquest moment veiem necessària la municipalització d'aquest Centre, entenent que a la llarga és la S.S. qui s'ha de fer càrrec d'aquest servei. Contant que la política sanitària del nostre poble, passa per a formar el Dispensari municipal, veiem que aquest CPF ha de quedar inclòs en ell a la llarga, i a la curta està relacionat d'alguna manera amb ell.
- Aquest CPF per la seva definició potenciarà la medecina preventiva a nivell fisiòlogic, anatòmic i mental.

PRINCIPIS

Aquests principis són adaptats en línees generals dels del Centre Pilot de Planificació Familiar de Barcelona.

"TOTES LES PERSONES TENEN EL DRET HUMÀ BÀSIC DE DECIDIR LLIURE I FAMILIARMENT:

RESPONSABLEMENT EL NOMBRE FILLS I EL MOMENT DE LA SEVA CONCEPCIÓ, DE
REBRE LA INFORMACIÓ I EDUCACIÓ ADEQUADES SOBRE PLANIFICACIÓ FAMILIAR,
AIXÍ COM EL DRET A OBTENIR ELS MITJANS NECESSARIS PER A CONSEGUIR-HO"
-Conferencia Internacional sobre els Drets Humans ONU 1968-

El Centre és un servei públic destinat a tots els ciutadans i efect
tuarà el seu servei sense ànim de lucre i serà gestionat democràticam
ent .

1.- La Planificació Familiar té com a objectius donar informació a la
persona sobre tot el que fa referència al coneixement del seu cos des
de un punt de vista anatòmic i fisiològic i també, sobre el potencial
humà, és a dir, les possibilitats de la ment per poder trobar gratific
cant la seva conducta sexual.

2.- La societat té una serie de condicionaments dels quals a la persona
li es difícil sortir-ne. La labor del Centre és contrarrestar aquesta
angoixa i orientar-la

3.- La labor del CPF és donar ajuda a la gent que la demani, respectant
les seves creencies i amb la màxima objectivitat possible, establint la
relació de persona a persona com a mitjà de comunicació i derivant als
especialistes els casos que siguin necessaris.

4.- Si bé la persona més afectada per la concepció és la dona, la cont
tracepció és quelcom que afecta a l' home i a la dona i la responsabil
lització s'ha de fer a nivell de tots dos, sempre que la demanda no sig
ui a nivell exclusivament individual.

5.- La P. F. integra la psico-profilaxis, i és bàsica dins de la salut
mental. Les persones que utilitzen els serveis de PF no es consideren
en principi malaltes.

6.- La maternitat i paternitat responsables tenen de ser factors integ
grants en el Centre de P.F.

7.- La sexualitat és un aprenentatge, i tenint com a premisa que tota
conducta és sexuada i que el llenguatge sexual i/o genital és un fact
tor de comunicació entre les persones, la P.F. procurarà que aquesta
comunicació es pugui realitzar plenament.

8.- El C.P.F. ha de tenir amb compte els condicionaments socials o
familiars incluint:

L'estatus
 L'economica
 L'afectivitat
 El desenvolupament personal
 L'equilibri individual

per poder tenir una visió pluridimensional del cas que es presenta a la consulta.

9.- Es necessari acollir a la consulta del CPF a les post-abortades per poder prevenir un nou embaràs no desitjat.

10.-El Centre té una labor docent per a professionals i de sensibilització de la comunitat per els problemes de la medecina preventiva: càncer d'uter i de mama, enfermetats de transmissió sexual, etc..

11.- Es necessaria la recopilació de dades per a la investigació.

OBJECTIUS

D'INMEDIAT:

- Informació sobre anticonceptius, la seva importància en les relacions sexuals.
- Nocions d'autoexploració
- Relació d'història personal
- Exploració física: Citologia, exploració ginecològica, mamaria, etc...
- Sol.licitut d'anàlisi i exploracions que es creguin necessaries.
- Prescripció d'anticonceptius hormonaus.
- Col.locació del DIU
- Sessions de Diafragma.

A MIG PLAÇ:

- Cursets d'informació sexual, anatomia i fisiologia, mitjans anticonceptius, higiene.
- Orientació embarçades. Preparació part sense dolor.

A LLARG PLAÇ:

- S'inclourà tota una sèrie d'activitats (investigació, entre altres) enfocades a la salut i a la medecina preventiva amb referència a la dona i a la sexualitat humana.

GESTIO

Proposem la formació d'un organ de govern format per usuàries, tècnics del centre i Ajuntament.

PERSONAL TECNIC

- 1 Ginecòloga
- 4 Consultores (1 ATS, 1 estudiant de 2on. de medicina i totes quatre amb el curs de DAIA, i practiques al Prat i al Pilot).

TASQUES DEL PERSONAL TECNICGinecòloga.

- Exploració general i ginecològica
- Petició de proves addicionals
- Presa de mostres del PAP
- Tractament d'infeccions vulvo-vaginals
- Derivació a centres hospitalaris de la patologia més complexa.
- Valoracions de les contraindicacions en l'anticonceptiu elegit.
- Revisió dels resultats de les citologies i demás anàlisi.
- Col·locació del DIU
- Assessorament a les consultores.

ConsultoresHumanes:

- Xerrades informatives amplies
- Història clínica-personal
- Xerrada personal amb cada visita.
- Aprofundir en els condicionaments socials generals de la persona entrevistada.
- Coordinació amb el Centre d'Higiene Mental i amb l'Assistent Social .
- Sempre que es cregui necessari, derivar el cas al Centre d'higiene Mental o a l'Assistent Social.

Mèdiques:

- Prendre el pes i la Tensió Arterial
- Ensenyar l'auto-exploració mamària
- Preparació per a l'exploració
- Ajudar al metge
- Preparació del material

- Provar i ensenyar la col·locació del Diafragma

Tècniques:

- Inventari material clínic
- Coordinació amb altres Centres i Serveis que treballin en la Planificació Familiar.
- Control de les compres i despeses
- Portar contabilitat
- Inventari general
- Càlcul de despeses
- Ordre i distribució de les històries clíniques i personals.
- Donar hores per les visites i distribuir-les
- Cobrar el material anticonceptiu i els resultats de les proves.

MATERIAL NECESSARI PER A L'OBERTURA DEL CENTRE

5	Speculum (diverses mides)	4.000,--
1	Bombona per gasses	2.500,--
3	Caixes preparació DIÜ ₁₉	21.000,--
1	Bullidor	4.780,--
1	Camilla	7.000,--
1	Taula auxiliar	7.800,--
1	Làmpara de peu	2.600,--
1	Tamburet regulable	4.000,--
1	Aparell per a la T.A.	6.000,--
1	Vàscula	2.700,--
2	Caixes gasses	960,--
1	Pinces llargues	1.000,--
	envasos antisèptics	1.000,--
1	taula despatx	22.600,--
1	armari arxiu	20.800,--
25	cadires	16.000,--
4	jocs tovalloles	4.500,--
	llensols clínics	2.000,--
2	estufes (catlètiques)	12.000,--
	Taulons i caballets (construir taules)	4.000,--

Suma anterior	141.440,--
Cortines.	2.000,--
Pintura	1.000,--
	<u>144.440,--</u>
Material Didactic	6.000,--
DESPESES MENSUALS:	<u>150.440,--</u>
Material renovable.-	
Palets antisèptics, cotó fluix, porta-objectes, receptes, guants, fixa	
dor, alcohol, vidrets, gases, etiquetes, sobre, històries.....	5.000,--
Sou ginecòloga	<u>25.000,--</u>
INGRESSOS:	
Subvenció ajuntament	
Aportacions visites personal (s'ha de fixar un preu popular), el material	
utilitzat (DIU, per fer citologies, etc...) s'ha de pagar, no el ser	
vei.	
COSES NECESSÀRIES DE MANTENIMENT GENERAL:	
Aigua	
llum	
neteja	
telèfon	
butà	
LLOC: 1er. pis de l'edifici de la Plaça del mercat (antics Correus i	
Telegrafs), que es destini per aquest efecte.	
HORARI: DIMARTS de 10 a 13 h. del matí	
DIJOUS de 16 a 20 h. de la tarda.	
Les pot adaptar a les necessitats del local.	
COST DEL PRIMER ANY.....	
CREACIÓ=====	150.440,--
DESPESES FIXES=====	360.000,--
	<u>510.440,--</u>
	=====